

ZENEI HÁLÓZATOK FOLYÓIRAT

001 12''

A Paizs Miklós Ideiglenes Sejtközösség

Paizs Miklós (Korai Öröm, Sickratman) alkotói portréja

Készítette: Krémer Tamás

1. rész

Család, városok, iskolák, munkák

1966 téli vagyok, első hó huszonhárom. Akkoriban késői gyerekek számítottam, olyan harmincéves volt érkezésemkor édesanyám. De engem iszonyúan nem érdekel, ki hány éves, és bajban vagyok most is, azt se tudom, apám hány éves. Öreg.

„Mintha aludni járnánk haza”

Nyíregyházán születtem, tizennégy éves koromig ott éltem. Nagyanyám igazi színtirpák volt: tudott még szlovákul. A tirpák egy gúnynév volt, a nagykállói tótok csúfolták a nyíregyházi tótokat tirpáknak: „küszködőt” jelent körülbelül, és a nagyanyám egy ilyen igazi tirpák nő volt. A nagyapám magyar, csizmadia, úgy, hogy nem lehet tudni, hány felmenője volt csizmadia. Ő gömöri volt. Volt egy szerintem zsidó származású, magát szásznak mondó nagyapám is, meg egy magyar nagyanyám, akit apám kunnak mondott. A nyíregyháziak időből kiszakadóak voltak: a csizmadia mesterség szép lassan feleslegessé vált, pont úgy, ahogy nagyapám megöregedett. Ilyen értelemben időben halt meg.

Úgy működött a csizmadiáknál, meg hát sok mesterségnél, hogy kitanulták a szakmát, és akkor jöttek a vándorévek. Végül nagyanyám miatt – mert ő egy nagyon szép varrónő volt – nagyapám ott maradt Nyíregyházán. Nádfedeles ház a Virág utcában – gyönyörű, csodálatos utca volt –, csodálatos műhellyel, óllal, kerttel. Nem rengeteget, de azért voltam még ott én is. De mivel a csatornának ezen a partján állt, a panelprogram keretében letúrták az egészet, úgy ahogy volt. Nagyanyám vett máshol házat, de azt már nem tudta az agya befogadni, úgyhogy egy pár év után állandóan haza akart menni, de nem volt már hová.

Szüleim postán dolgoztak, apám telefonközponti műszerész volt, nevelőanyám meg telefonosból végül az újságos részlegen részlegvezető. Édesanyám hároméves koromban meghalt. Azelőttről nincs emlékem. Anyámat, ahogy elviszik, az úgy-ahogy megvan, de órá nem emlékszem, de jobb is így, könnyebb így. Hogy előtte mi volt, arra nem emlékszem, azt tudom, hogy utána már nem volt jó. Aztán lett egy nevelőanyám. Két évig kínlódott szerencsétlen apám, tesztelgette a nőket, de elég diszkrétén: én nem is tudtam, hogy nőket hord haza. Anyámmal jött egy öcsém is. Mindenesetre nem a szeretet meg az egymással való foglalkozás uralta a családot – tulajdonképp semmi sem uralta. A lakás gyakorlatilag olyan volt, mint egy kollégium, annyira nem volt köze senkinek senkihez. Hárman voltunk testvérek, volt egy édesnővérem az öcsém mellett, de hát mindenki csak a saját dolgait csinálta, olyan volt, mintha aludni járnánk haza. Egy szoba volt hármunknak, de semmit nem jelentett, egymás mellett éltünk.

„Egy darabig liberális, aztán szadista”

Öcsém egyébként itt van Pesten, de nem tudom, mikor láttam utoljára. Talán a MOL-nál dolgozik rendesebb posztban, de fogalmam sincs. Szeretjük, de nem keressük egymást. Nővérem most ezer kilométerre lakik valahol Németországban, úgy öt éve ment ki.

A korai időkből egy darab könyvre se emlékszem, szóval elég sivár lehetett ott – csak erre a vacak, vastag papiros, lapozható, Leporelló-jellegű valamire. Ceruzával rajzolt majmos könyv volt. Később lettek otthon könyvek, mert nevelőanyám végeredményben sznob, úgyhogy beszerzett könyveket, habár ő nem olvasott, és végül a Tiffany- meg a Romana-sorozatnál kötött ki (ezek kis füzetek voltak, nagyon szerelmes történetekkel). Tehát hiába nem voltak túlságosan jó könyvek otthon, de azért voltak. Ő nem azért tartott könyvet, meg nem azért járatott *Élet és Irodalmat*, hogy olvasson, hanem az úgy jött, mert értelmes embernek kell, hogy járjon. Én meg csak belenéztem, nem is tudom miért, de Juhász Ferencet kezdtem el kijegyzetelni, hogy milyen vicces: milyen

ömlengő szóképekben tudja magát kifejezni. Elkezdtem jegyzetelni, hogy mennyire lehetetlen az ő fogalmazásmódja. Jött anyám, és nagyon megörült, hogy én annyira odavagyok a költészetért, hogy még jegyzetek is – miközben pont fordítva volt, a rossz részéért voltam oda. Tetszett nagyon, hogy ennyire szörnyű szóképek voltak ott, szóvirágok, bokrok, erdők inkább.

Apám vagy dolgozott, vagy menekült a kertbe, amikor lehetett. Ásott, szőlőt metszett, a világ legrosszabb borát csinálta. Saszlából, moslékos-vegyszeres használatra szánt hordóban, abban a nagy sötétkében erjesztette. Apámnak nem volt véleménye, nem mondott semmit, nem lépett be a pártba, pedig előléptették volna a munkahelyén – szóval ki kellett találni, hogy ő miről mit gondol. Szerintem utálta ezt a pártrendszert: sose beszélt róla, de az, hogy valaki nem lép be a pártba, holott kérik, és attól teszik függővé az előléptetését, annál az embernél ki lehet találni, hogy nem szereti azt, ami van. Beszélni viszont vagy fölösleges, vagy veszélyes: elkezd nekem dumálni, én meg továbbdumálok, miközben tudja jól, hogy az osztálytársaimnak katonatiszt apja van meg ilyenek...én csak úgy kitalálni tudom az ő álláspontját. Valami tetőoltásról mintha egyszer mesélt volna, hogy '56-ban égett a tető, ő meg szaladgált, vagy oltott, valami ilyesmi rémlik, de nem vagyok egyáltalán biztos benne, hogy így volt, hogy ilyet egyszer is mesélt volna. Ráadásul a nővére férje a kommunista párt rendes, fizetésért dolgozó tagja volt. Mondjuk a piros Ladáig vitte csak: tehát nem az a nagypályás, undorító, hanem aki tényleg hisz benne, bár nem tudom, hogy miért. Az apám bátyja – hát az meg a titok. Azt se zárhatnám ki, hogy valami III/III-as, valami rendőrséggel kapcsolatos munkája volt, hogy ő egy rossz ember volt. Mivel nem volt egyenruhás rendőr, de valami belügyes volt, könnyen benne van a pakliban, hogy valami titkosszolgálati vonalon nyomasztott. Masszív alkoholista volt, ez is jelenthet valamit, ahhoz egy ok is kell, gondolom – de lehet, hogy csak rosszul kombinálok.

A neveltetésem, hát az abnormális volt: egy darabig liberális, aztán szadista. A liberális alatt azt értem – ami persze a jelentésének a teljes kiforgatása –, hogy csinál mindenki, amit akar. Aztán terror: ha átlépi a határt, agyonverem. Körülbelül ez a szint. Tehát engem korbácsolt az apám, ha okot adtam rá, egy gumírozott vasalózsínórral. Rendesen, tényleg: nem véresre, de hurkásra, a hátamat. Volt olyan egyszer, hogy megbeszéltük: megyünk korcsolyázni a Sóstóra és én elfelejtettem. Arra a napra azért emlékszem, mert végül is egy súlyos nap lett. Csavarogtam hazafelé a városban, gondolom máskor is azt csinálhattam, senkit sem érdekelt túlságosan, hogy mit csinálok, hol járok. Aztán a csavargásból hazaérek, ott játssza anyám a halálrémültet, szétsírt sminkkel – nagyon tudja csinálni, amit a társadalom elvár tőle, vagy amit ő úgy gondol, hogy elvár tőle –, meg a rendőrség is keresett. Az apám akkor nagyon durván megvert. Miközben arról volt csak szó, hogy elfelejtettem. (Ez azóta is egy betegségem. Volt egy nagyon súlyos agyrázkódásom, és az sem biztos, hogy nálam minden működik. Egyszer olvastam egy emberről, hogy fél aggyal él, velem nyilván nem ez van, de könnyen lehet, hogy valami le van oltva az agyamban. Mindenesetre nagyon nehezen jegyeztem meg, főleg azt, ha valakivel valamit megbeszéltem. Most már túl vagyok ezen, notesszel élek. Muszáj, még a másnapi megbeszélést is be kell írnom.) Szóval azért, mert valaki ilyen, még nem biztos, hogy agyon kell verni. Nem szándékosan felejtettem el, meg nem azért, mert nekem az ne lett volna fontos: alig volt bármilyen alkalom, hogy apámmal együtt lettünk volna. Egyszerűen nem szoktam ahhoz, hogy valaki velem foglalkozik, sem ahhoz, hogy nekem valamit meg kell jegyezmem, főleg hét- vagy talán nyolcévesen. Nyilván mindenre nem emlékszem, de arra igen, hogy ott sikítottam, hogy akkor halálfélelmem volt. Az ágy alól tépett ki az apám. De volt egy olyan is – már nem tudom mivel adtam rá okot –, amikor vagy egy, vagy két pofon jött, valószínűleg

kettő. Az elsőtől elindult az orrom vére, a másodiktól meg ráfröccsent a falra. És az úgy évekig ott élt velünk, az a pár csepp vér a falon. Szóval értelmetlen nevelést kaptam. Apám is nyilván ilyen nevelést kapott, vagy még durvábbat. Ki sem próbálta, hogy milyen lehet értelmesen beszélni a gyerekekkel. De hát minek az? Megterhelő magyarul. És ha a gyereket lerázzák, akkor kérdezni se fog – mert miről beszéljen a felnőttel? Szépen lassan elmennek egymást mellett, az apa meg a gyereke, ha az apa nem akar feltétlenül kapcsolatot, márpedig nálunk ez nem volt. Csak ha segítségre volt szükség: akkor ki kellett menni kapálni a kertbe, amit utáltam. De akkor se volt semmi kommunikáció, mert ő ott kapált, én meg amott.

Még arra emlékszem, hogy aztán olyan tizennégy éves korom körül anyám meg akart pofozni, én meg majdnem visszapofoztam. Utána már nem akartak... nem értek hozzám. De hát én is kitanultam, hogy mit szabad, mit nem, és gyakorlatilag elkerültük egymást.

A karácsony meg a szüret, meg néha a húsvét volt, amikor találkozott úgymond „a család”, mert azért ez nem tekinthető családnak. Nagyanyámhoz el kellett menni, meg valami zentai családdhoz, ott valami oldalági rokonság volt, de borzasztó érzés volt ez mindig. A leghamisabb ünnep a karácsony volt. Az minden évben a legrosszabb nap volt, körülbelül, mert együtt voltunk és el kellett volna játszani a családi békét, de biztos volt valami olyan dolog, ami mindenkinek rossz volt, veszekedés, beszélés, akármicsoda. Főlöszleges ajándékok. Olyan hamis hangulata volt az egésznek, és ugye, a „Csendes éj”. Annyira gyűlölöm azt a számot, hogy az elmondhatatlan. Énekelni nem kellett, csak föl lett rakva. Valószínűleg az fogyott Magyarországon a legtöbb példányban, Karády Katalin meg a „Csendes éj”. Fú, ha azt meghallom. Minden családban ott kellett, hogy legyen, ez botrány.

„Nincsenek emlékeim arról, hogy tanulék”

Nyíregyházán akkoriban indítottak egy zenei általános iskolát, szüleim meg azt gondolhatták, hogy miért ne: talán az számított elit iskolának. Még a régi időkben építették, egy evangélikus iskola volt eredetileg, udvari budikkal, cserépkályhával, meg az a fekete olajjal felkent hajópadló: undorító a szag, és ha elestél, akkor kész, a nadrágodnak annyi. Iszonyatos régi hely, kifejezetten szép épület, kívül is meg belül is. De az udvari budi elég unikális volt: egy budisor, azt kell elképzelni, és uniszex cellák. Nagyjából a Pál utcai fiúk világának a legvége volt ez.

Engem senki nem inspirált semmire, magamtól meg nem voltam alkalmas arra, hogy jó tanuló legyek. Hármás-négyes voltam. Nincsenek emlékeim arról, hogy tanulék. Csak olyanok tanítottak, akiket nem érdekelt, amit csinálnak – kivéve az énektanárt, Szabó Dénest. Ott nem volt elhivatott tanárember, ezen az egyen kívül. Szörnyű, szörnyű, ilyen értelemben elég szörnyű hely volt. Szerencsétlen fizikatanárt fúvócsöveztük, meg papírrepülőztünk, nem volt egy szava semmihez, csak túl akarta élni az órát mindig. Ott tanultam meg a kezemmel huhogni, fizikaórán.

Ha ez a tagozatos iskola nincs, akkor nem tudom, mi lett volna, de szerencsére volt. Aki a zenei részt vitte, az osztályfőnököm is volt. Át akart adni dolgokat, dinamikus és felkészült, tehát jó volt. A közösség is jó volt, a tanár is jó volt, az énekkar is jó volt, utaztunk sokat, mondjuk inkább csak országon belül – ahogy eljöttem az iskolából, onnantól indultak a kanadai, japán és a többi turnék. Ez nekem már kimaradt, de mi alapoztuk meg a fölöttünk járókkal. Mi voltunk az utolsók, akik még nem utaztak Csehszlovákiánál messzebbre. Intellektuálisan nagyon jó egy olyan énekkar, ahol a kórusvezető akar valamit. És Kocsár Miklós konkrétan a mi kórusunknak írt zeneműveket. Nagyon elvont művek voltak. Ott nem volt megmondva neked, hogy milyen hangmagasságban énekelj, hanem csak annyi, hogy körülbelül mit csinálj, milyenfajta hangot adj ki. Volt benne olyan rész, hogy zsongania kellett a kórusnak, és ilyenkor nincs az, hogy mindenki megtanulja valakitől, hogyan kell zsongani, hanem fel kellett találnunk magunkat. Jól szólt, úgy énekelt az énekkar, ami Európában is mérvadónak számított, és most is az: nagyon oldottan, szenvedélyesen. Itt az éneklés élvezete a legfontosabb.

„Találkozás a színpaddal”

Másodiktól kellett hangszer tanulni. Volt a nagy énekkar, meg volt egy Ifjú Gárda zenekarnak nevezett fúvós zenekar: ezek voltak az együttesek, amiben játszhattam, és nagyszerű dolgok voltak, mindegyik. Ijesztő neve van, hogy Ifjú Gárda, de hát nekünk egyedi egyenruhánk volt, nem Ifjú Gárda cuccban járkáltunk. Mindenesetre én tizennégy éves koromig tulajdonképpen ifjú gárdista voltam. Egyszer valami történt, a Biszku Béla vagy valami másik baromarcú tartott beszédet Budapesten, mi is ott voltunk, nagy felvonulás, vattacukor, és akkor állítólag elhoztuk a tömeget tőle. Olyan mérgesek lettek a pártbizottságban, hogy száműzték a zenekarvezetőt Nyíregyházáról még vidékebbre. A mazsorett-csoportot pedig feloszlatták, mert amerikai csökevény. Ez valamikor 1980 körül lehetett.

Nem nagyon emlékszem, hány hangszer láttam, amikor választanom kellett másodikban, de amikor egyszer apám értem jött az iskolába, akkor hallottuk, hogy épp osztályhangverseny van a díszteremben. És akkor menjünk be és pont egy kürtös játszott, a Karmanóczy János, ami azért érdekes csak, mert ő a Fesztiválzenekarnak lett talán az első kürtöse, de halálra gázolták egy turnén. Tehát én egy olyan kürtöst láttam gyerekként játszani, aki később a szólista karrier alatti legmagasabb szintre jutott – vörösödött, feszült, de gyönyörűen játszott. A koncentráció nyugtázott le. Több legnehezebb hangszer van, de a rézfúvósok közt egyértelmű a megegyezés, hogy a vadászkürt a legnehezebb: a legkisebb fúvóka, iszonyatosan kicsi helyre kell koncentrálnod, és hát ez a koncentráció lenyugtató volt nekem. Akkor eldöntöttem, hogy nekem ez a hangszer kell, aztán az a szerencsétlenség ért, hogy két évig zsinórban nem volt soha ugyanaz a tanárom. Volt olyan, aki két évig is tanított, de akkor nem összefüggően. És az ilyen borzasztóan hátráltatja a fejlődést. Az én tanáraink közt talán kettő volt, aki úgy állt hozzá, hogy akar valamit, hogy átadni akar, ki akar hozni valamit belőlem. De mondom, mindegyik eltűnt egy év után.

A vadászkürtön olyan átlagjól voltam, a Karmanóczy székét elfoglalva elsőkürtös az Ifjú Gárda zenekarban. Azt azért tudta a vezető (ő is tanított), hogy el tudom látni a feladatokat. Ott mindig hibátlan voltam, élveztem a szólórészeket is, érdekes módon. Mindenesetre engem nem fedeztek föl, és személyesen nem is nagyon inspiráltak semmire se, tehát csak olyan ímmel-ámmal fejlődgettem. Amikor már a nehézségek jöttek – elkezdtünk transzponálást tanulni –, akkor hagytam abba végeredményben. Aztán jöhetett volna az a kürt, aminek már több billentyűje van, több fekvésben tud játszani, de ez nekem kimaradt: az az univerzum, amiről ez a hangszer még szólhat. Szóval a művészet. Egyébként azóta is imádom a hangját, gyönyörű hangú hangszer, az biztos.

Volt két osztályhangverseny, mondjuk az első volt a tragikusabb. Az osztályhangverseny az ének-zeneiben azt jelentette, hogy körülbelül háromszáz ember előtt az osztály zenét-hangszer tanuló tagjai megmutatják, hogy mit tudnak. Én tehetségesnek számítottam, de azt nem tudtam elképzelni, hogy kiállok a színpadra. Olyan rosszul voltam, hogy kiszáradt a szám – nyál nélkül pedig nem lehet rézfúvós hangszeren játszani. Tehát ott voltam kiszáradt szájjal, tele menekülésvágygal, a félkómás izgulás állapotában, felmentem a színpadra, valami zongorakíséretes darab volt, vagy inkább azt mondom, lett volna. A tanárom ott ült az első sorban: mondta, hogy hangoljam be a hangszer, fújjak egy A-t, én meg nem tudtam, hogy fogják az A-t. Sok év játék után az nem kérdés az ember számára, hogy hogy kell az A-t lefogni. Az emlékeim szerint meg kellett mutatnia, hogy hol van az A, vagy a C vagy mit tudom én mire kellett hangolni, de senki nem mondta, hogy jó, hagyjuk a francba, nem kell ezt, minek ezt... végigvárta mindenki, a szüleim beégtek, mert ők ugye

azért jöttek, hogy büszkék legyenek. Hatalmasat égtem. Nem tudtam olyanokról, hogy öngyilkosság és elbujdosás, de hogyha benne lettek volna az agyamban, körülbelül ezek körül forgott volna a gondolatvilágom. A következő évben duót játszottam egy másik kürtössel, kifejezetten jónak számított, meg én is, és akkor azt hiszem, végig elrontottam a közös produkciót megint. Nem ugyanaz, mert ketten voltunk, de borzalmas volt az is. Ez volt az első két fellépésem. Találkozás a színpaddal, mondjuk így.

A rockzenébe öcsém vezetgetett be, amiért nagyon hálás vagyok. Őt meg a barátai vezették be a Rolling Stonesba, Led Zeppelinbe és hasonlókba, és végül rajta keresztül értek be nálam a hatások. De amúgy ő edzésre járt, én meg mindenféle zenei képzésre, úgyhogy épp csak egy szobában aludtunk. Hobo, a *Vadászat*, az például egy jobb eresztés volt. Aztán a *Bikini I*, körülbelül ezek könnyűzenében, abból az időből. A Beatles az válogatás volt, aztán a Stonestól a *Beggar's Banquet*, ahogy emlékszem, meg még volt valami a Zeppelintől, aminek a borítóján valami kislány van, vagy valami manószerű bóklászik a sziklák közt. Már a lemezre nem emlékszem, csak a borítóra – nem jegyzek meg címeteket. Abból a szűk kínálatból, ami elém került, abból tudtam gazdálkodni, aztán később eléggé kinyílt a világ.

„Hibás gondolatmenet”

Egyébként a kezdeményezőik csapatához tartoztam, de mint szemlélő. Tehát az osztály dominánsaival jóban voltam, mindenkinek a lakásába, kertjébe jártam – jellemzően a mi lakásunkban senki nem járt, és ez nem is fájt senkinek. Turistaként éltem: volt, akivel utcán ismerkedtem meg, volt, aki másik osztályba járt, satöbbi. Nagyon könnyen tudtam barátkozni, ha elfogadtak. De sose voltam hangadó, inkább csak résztvevő a dolgokban. Alapvetően magányos voltam elég sokáig, de társaságban voltam magányos. Azért adódott néhány ember, aki nem azért szeretett, mert teljesítményt raktam volna le, hanem egyszerűen mert nekik szeretnivaló voltam. Mindig volt kettő-négy-öt ilyen ember a környezetemben, akik csak magam miatt szerettek.

Az általános iskolai osztály csodálatos volt, de utána következett a kallódás. Kettő lehetőség volt: a kiskonzi, meg az erdészeti. A kiskonzi Debrecen, az erdészeti meg Szeged. Felvetődött, hogy esetleg a kiskonziba megyek, de aztán annyira nem biztattak – nem is akadályoztak volna, ha megyek –, tehát úgy nem volt senki, aki orientált volna. Azóta rájöttem, hogy vagy az az iskola, vagy valami drámatagozatos lett volna jó nekem, de hát mindegy most már. Szentesen azt hiszem, volt egy drámaiszkola, és hát az lett volna a nagyszerű, de ki tudhatta volna, hogy nekem vannak akármilyen színészi képességeim is. Tehát erdész lettem, konkrétan képesített erdész. Azért ez lett, mert szerettem az állatokat – hibás gondolatmenet. De benne volt az is, hogy ha Szeged, akkor ugye nem kell olyan gyakran hazajárni, és végül én voltam a kollégiumban, aki a legritkábban járt haza. Meg azért is mentem erdészetiibe, mert ugye ott majd, ha akarok, járok zeneiskolába, de hát a franc se akart minden inspiráció, meg egyebek nélkül zeneiskolába járni, úgyhogy ott az a négy év totálisan kimaradt. De nem is volt hol gyakorolni, kollégiumban nem lehet.

Kolostorban laktunk: elvették az egyháztól, az volt a kollégium. Olyan volt, mint egy katonaiskola, kóter névre hallgatott. Nem akartam katonának menni később, több okból sem nyilván – például hülyék nekem ne parancsolgassanak marhaságokat –, de azért sem, mert eltöltöttem négy évet fiúk között, az első évet harmincfős szobában. És nekem az elég volt, nem volt szükségem még egy ugyanilyen másfél évre hülyék között. Aztán tizenhat-, majd nyolcfős szobák voltak. Ha olyan branccsal lettem volna a nyolc között, akikkel szellemileg bármi közünk van egymáshoz, jó lett volna, de itt nem erről volt szó, itt elviselések voltak csak – a harminc ilyen értelemben ugyanolyan, mint a nyolc. Voltak, akik barátkoztak egymással, én viszont az alattam, meg a felettem járókkal, nekem azokkal sikerült inkább. Egyébként meg ugyanaz a motiválatlan tanársereg volt. Semmi keresnivalóm nem volt ott, de hát mindegy, láttam az élet, mondjuk így, olyan oldalát, amit nem kellett volna. A személyiségfejlődésemhez talán hozzájárult. Például, hogy a mozgásom miatt frusztrálva érzem

magam. Egyszer, amikor diszkó volt, elengedtem magam és táncoltam. Na, a következő szilenciumon, amikor az osztály beül az osztályterembe és tanul, csinálja a házit meg ilyenek, akkor a Vaddisznó nevű nevelőtanár így: „Láttam, hogy táncoltál – olyan voltál, mint egy majom.” Na most, ha azt mondják, hogy úgy táncolok, mint egy majom, az nem pozitív, tehát én szarul mozgok. Nagyon nehéz volt azután bármit is kezdeni ezzel. Most már, ha a rendező azt mondja a színpadon, hogy ezt csináljam, vagy azt csináljam, akkor már megcsinálom rendesen, csak magamtól nem merek sokat, ami mozgással kapcsolatos.

De a négy év alatt, pont, amikor elég fogékony az ember, pont akkor nem történt velem szellemileg semmi. Olyan kis hatáskák csak, tényleg, hogy a fölöttünk járó osztály kicsit rendszerellenes, filozófiával, spiritualitással szenvedélyesen foglalkozó csapat volt (akadt köztük olyan). Onnan csordogált át ez-az. Velük jártam madarászni is. A Fehér-tóhoz jártunk hajnalonként, önmagában ez is egy nagyszerű dolog, négy órakor kelni – senki sem kel négy órakor, értelmes ember – de mégis, elsajátítani, hogy van értelme ilyen hallatlan korán fölkelni, hogy odaérjél pont pirkadatra és lássad a madarakat fölkelni, vonulgatni, amikor a legaktívabbak... meg egyáltalán, húsz kilométert gyalogolni, átvágni a tavak között, az egy nagyszerű dolog volt.

A kettővel fölöttünk járó osztály kőkemény volt. Tőlük a nevelőtanárok is félték, menekültek is egy-egy esetben. Volt olyan, hogy az egyik tanár beugrott az ajtón, és ahogy behúzta maga után, úgy állt bele a kés az ajtóba. Rátolták a ruhásszekrényt, hogy ne tudjon kijönni, meg ilyenek. És ott volt a konfliktusnak ez az egyszerű megoldása, hogy verekedni kell. Párszor megverték, mire megtanultam, hogy inkább ne mondjak semmit. Egyszer majdnem megölt egy hülyegyerek, amikor ájulásig fojtogatott. Vagy amikor verik az ember arcát ököllel, felülről, tizenhat évesen, az sem kellemes, arra rámehet egy orr, egy szem, vagy egy fog is, de az a legkevesebb. Ebben nekem szerencsém volt: ezt a részét megúsztam monoklival meg beszakadt szájjal, de hát amikor kontrollálatlanul ütik valakinek az arcát, abba már haltak is, nyomorodtak is bele emberek. De végül megkapta a büntetését: börtönőr lett az illető. Mindegy, nekem egy-két ilyen leoltás elég a megértéshez. Én nagyon jól tudok jóban lenni némi jóindulat, nyitottság és intellektus esetén, és ha ez megvan, akkor én bárkivel. Később a börtönben is ezért nem veszem el, mert megvolt bennem ez az elfogadás, meg a nyitottság, meg az, hogy nem akarok halálra rémülni mindenáron.

De ez már olyan katyvasz idő volt a suliban, kezdett például kiveszni, hogy az elsősöket megnevelik: minket nem avattak, az utánunk jövőket meg igen, de az már olyan béna volt. Keverték egy masszát, cipőpasztából, a jóég tudja, tán vizeletből is, meg fogkrémből, akármből, aztán egy bizonyos feladat elvégzése után keresztet rajzoltak ebből a keverékből a homlokukra, amit aznap este nem moshattak le. Aztán másnap minden elsősnek a homlokán egy gyulladt, rózsaszín kereszt volt – ebből botrány lett, és ezzel vége szakadt az avatásoknak, talán örökre. A felsőbb-éves kizavarhatta boltba az alsóbb-évest: ez a mi évfolyamunknál már kezdett apadni, és így szép lassan a vadállati dolgok megszűntek. De amikor én ott voltam, még bármi előfordulhatott, tehát akkor valóban lehetett bármikor verésbe beleszaladni. Ha tudtad a játékszabályokat, akkor úgy el lehetett mozogni köztük. A nagyok nem akarták annyira bántani a kicsit: ha tényleg kimentél neki a boltba, akkor nem volt gáz. A középiskolában óriási különbségek vannak testi erőben még, két év különbség rengeteget jelent, úgyhogy nem volt senkiben ilyen hajlam, hogy tényleg kínozzon. Ha volt ilyen fazon, azt kirúgták az iskolából: például, aki arra kényszerítette az osztálytársamat, hogy szúrja át biztosítótűvel a fülét – ezeket kirúgták.

Szóval voltak ott kemény dolgok, azok voltak a fölsősök, a durvák, alattuk a filozófusok, a mi évfolyamunk meg a semmilyen, a tökéletesen semmilyen, alattunk meg az aranyosak, a rockzenével foglalkozók, még együtttest is csináltak. Én pont egy szellemi szünetben léptem be az iskolába, azzal az évfolyammal, amellyikkel semmi sem történt. Az iskola történetében először átléptük a 4 egészes osztályátlagot, ez volt a mi specialitásunk, eredményünk.

„Tényleg teljesen életképtelen vagyok”

Aztán Kecskemétre mentem, óvónőképző főiskolára. Főiskolának minősülő hely volt, amit intézetnek neveztek, az óvónőképző intézet, eredeti nevén, azóta már óvodapedagógus és tanítóképző főiskola, azt hiszem. Több minden volt benne: emelt zenei képzést ígértek, és az én zenei tudásom pont elég volt, hogy oda fölvegyenek. Aztán benne volt az is, hogy egy színfiú iskolából egy szinte színcsaj iskolába menjek – hárman voltunk fiúk. De hát sajnos az nem az a szellemi közeg, ahol az ember szívesen csajozik. Önmagában a szüzesség elvesztésének is nagy tétje volt, de az is nagyon sokat váratott magára, szóval végül nem az óvónőképző segített rajtam, ilyen szempontból. Az óvónőképző tévedés volt, és csak azt értettem akkor még meg, hogy a gyerekekkel milyen jó együtt lenni. Most már látom, ahogy a két lányomat óvodába kellett hurcolni, meg elhozni, hogy mennyire kellemes hely végül is. Nagyon lefárasztja az óvónőket, de ők olyan jó emberek valahogy. Az óvodás az utolsó jó korosztály, amikor még befolyásolhatóak a gyerekek és jó irányba lehet őket noszogatni. Az általános iskolában már keményednek nagyon, súlyosan ellenállnak, keresik is az ellenállást, olyan nehezen tudsz nekik bármit elmondani, és minden hitványságot magukba szívnak a környezetükből. Aztán lehet, hogy van egy újabb váltás, amikor már megint megérti, hogy jobban jár, ha megfogadja, amit mondanak neki, vagy legalábbis bizonyos emberek. Mindenesetre másfél évet voltam ott.

Talán hat évet éltem Kecskeméten. Kallódgattam, elvoltam, vissza se merek gondolni. Kialakult ott egy kör, a Vidák István nevéhez kapcsolódó. Vele – ő nemezes, kézműves – sosem volt teljesen felhőtlen a viszonyom, viszont az odajárók közt volt egy jó pár ember, akikkel azonnal testvéri lett. Általában adódott mindig valaki, aki segített. Az egy olyan korszak volt, hogy nem volt úgy nagyjából semmim se. Csak az a ruha, ami rajtam volt, és akkor abba nem kellett, hogy beletartozzon a zokni, meg az alsógatya meg az ilyen dolgok, mert az ugye nem létszükséglet. Volt egy rend ruhám és ennyi volt az én életem, vagyonom. A családom anyagi helyzete normális volt, de ők egy ilyen lézengő, munkanélküli, semmit se akaró figurát nem fognak támogatni. Középiskola elvégzéséig támogattak, azt hiszem, még a másfél év óvónő elvégzéséig is, de talán ott már annyira nem is – mert miért is kellene? –, akkor már megszakadt a kapcsolatunk. Nekem sem hiányzott őtőlük semmi se. Elkülönítettek valami harmincezer forintot, a nagyanyai örökségem, hogy azt majd odaadják, ha megérdemlem. Akkoriban egy antikváriumban dolgoztam, és amikor volt a katonaságos ügyem, és két hónapra be kellett vonulnom börtönbe, előtte azért a harmincezer forintért könyveket vásároltam. Egy pincét megtöltöttem velük. Az a könyvtáram gerince ma is.

Ott dolgoztam az antikváriumban, és én voltam az első vevő mindig a nekem érdekesebb könyvekre. Huszonhárom évesen 1100 forint volt az első fizetésem. Az akkor is kirívóan kevésnek számított. De az antikváriusnak, aki ott dolgozik, volt egy külön kis szekrénye, és oda begyűjthette azokat a könyveket, amiket gondolt. Akkor még az volt a szisztéma, hogy ha egy könyvön az állt, hogy „2 forint 20 fillér”, akkor is alacsonyabbra kellett írni az árat, mint ami rá volt írva – az antikvárius árnak ugye olcsóbbnak kell lennie, mint az eredeti ár. Nem volt még annyira durva az infláció, mint most, de azért a 2 forint 20 fillérhez képest már régen 150 forint volt egy könyv, de mégis így működött akkor még. Ez még a szocializmus volt, nem kell mindenben értelmet keresni. Nem is volt feltétlenül szabályozva, egyszerűen az egész társadalom működött olyan bénán. Végül is volt, aki jól járt. Akitől vettünk, az rosszul, mi meg jól. Meg a vevő is, akinek tovább adtuk, mert hihetetlen olcsó volt a könyv. Hát így lett két forint egy komplett könyv, meg százhusz forintból nyolcvan.

Lehetetlenül olcsó. Sőt, én nem vettem olyat, de az egyik kollegámnak a szekrényében még rendes 16. századi könyv is volt, ezer vagy ötezer forintért. Tehát harmincezerért én rengeteget vettem – amikor költözni kellett, csak a felét tudtam elvinni.

„Katonaság helyett a börtönbe”

Az antikváriumból mentem a katonaság helyett a börtönbe. Be akartak hívni katonának. De az elképzelhetetlen volt számomra, hogy lenyírják a hajam, fölvegyek egy gusztustalan ruhát és hülye emberek utasítgassanak, hogy hogy álljon az ágynemű, meg mikor keljek, mikor feküdjek, riadó, őrség. Az volt az, ami az én életembe nem fért bele, amire alkalmatlan vagyok. Erre teljesen. Megint a tömeg, megint a bűdösség, a kulturálatlanság. És ott tényleg belefuthatsz olyan undorító figurákba, akiknek az az életük, hogy téged tönkretegyenek.

Úgy kaptam meg a behívót, hogy megjelent egy tiszt egy helyen, ahol épp tartózkodtam, a Szórákaténusz játszóházban: ahol direktbe nem én voltam figyelve, hanem a játszóházas társaság, és mivel oda jártam, rólam is tudták, hogy ott vagyok, meg ki vagyok. És mivel nem volt lakcímem, ahova kézbesíthettek volna nekem bármit, egyszer csak megjelent egy egyenruhás ezredes egy nemeztábor alkalmával, kihívott a hátsó bejárathoz, és így, ott kaptam meg, tőle, kézbe a behívómat. De bennem az föl sem merült, hogy bevonulok. Az volt a kérdés, hogy ezt hogy lehet megoldani. Még aznap, amikor bevonulás volt, úgy elvoltam a városban. Amikor jött a rendőrség, nem nyitottam ajtót, nem tudták, hogy otthon vagyok, nem volt divat betörni az ajtót, ablak nyitva, ha esetleg ugrani kell, félemelet volt, de végülis nem vittek el. Aznap elbúcsúztam mindenkitől, és másnap bementem a hadkiegre. Onnan átvittek a Csillagba, Szegedre, ott voltam egy hetet, visszavittek Kecskemétre, mert a börtönpszichiáter ott volt, akkor azzal el kellett beszélgetni, aztán volt Szegeden egy tárgyalás. Ott mindenféle sírós jeleneteket produkáltam – az első igazi színpadi teljesítményem. Végül sikeres volt, a bíróság tökéletesen bevette az alakítást: pszichiáterhez utaltak, az Igazságügyi Elmemegfigyelőbe (IMEI).

A Csillagban végül szerintem egy hónapot lehettem összesen, aztán voltam az IMEI-ben Pesten, de még a Markót is volt szerencsém látni belülről, mert bevittek oda is pár órára, és csak onnan az IMEI-be. Tehát összesen négy börtönintézményt láthattam, ami nem rossz, tapasztalatnak jó volt, a katonaságnál mindenképp jobb. Végül már úgy láttam, hogy leülni látszik az ügyem. Körüljártak, ahogy kell, aztán amikor láttam, hogy már nem nagyon akarnak velem beszélgetni a pszichiáterek, akkor csináltam nekik egy öngyilkossági kísérletet, és akkor végre megint dolgoztak velem. Krémsajt tubusából hasítottam ki némi fémet, és abból csináltam egy kis pengét. Karcolgattam az orromat vele belülről – nekem nagyon könnyen elered az orrom vére –, akkor már nagyon be volt sűrűsödve a vérem: forró nyár is volt, keveset is ettem, hiszen húst már akkor se, meg alig ittam, mert a csapvíztől rosszul voltam. Elég durva helyzet volt, mert abból a sűrű vérből kellett nekem valami tócsát csinálni: majdhogynem azonnal alvadt, ahogy elindult. De ébresztés előtt, fél órát ügyködtem magamon, és végül azért valamit magam alá ügyeskedtem, és akkor abba, amikor nyílt az ajtó, gyorsan behanyatlottam: ott el voltam ájulva, ugye. Akkor leszedték rólam a paplant, hogy miért nem ébredek már fel – ehhez kellett egy nagycsomó hidegvér meg pofátlanság, hülyének nézni mindenkit, aki van. Második alakítás. És akkor megint elkezdtek velem beszélgetni, és végül kaptam egy zárójelentést, hogy alkalmatlan vagyok mindenre, még úgy-ahogy a civil életben elboldogulok, de egyébként borzasztó állapotban vagyok, katonának semmiképp nem vagyok alkalmas. És kiengedtek két hónap után, mert lejárt a két hónap előzetes fogság.

Volt tehát egy papírom, amivel a hadkiegen kellett jelentkezni. Lejelentkeztem: ott meg azt mondták, őket nem érdekli a börtönös izé, itt a behívó. Mondom, ezt ne. De hogy már fegyvert se kell fognom. Erre nem tudtam mit mondani, elmentem, postán feladtam a behívót, visszaküldtem nekik. Írtam egy levelet, olyanokkal, hogy már ágybavizelő vagyok, de ezen önök csak nevensenek, satöbbi, és akkor megsajnálta. Mondták: ez öt évet jelent, egy ilyen behívóvisszaküldés, ilyen nem szabad a szocializmusban. Ekkorra volt már egy ember ott benn a hadkiegen, az, aki annak idején személyesen hívott be, és aki már alkudozott velem, ő azt mondta, hogy ő is ilyen vékony meg elesett legény volt, és hogy belőle embert csinált a katonaság, és hogy az egy jó hely, higgyem el. Ő egy jólelkű ember volt. Meg volt a kis dugó, akit idegesítettem már a természetemmel, meg a hosszú hajammal, meg mindennel, ő viszont nem bírta elviselni – egyszer befont hajjal mentem be a hadkiegre, és hogy oda ne menjek be így, mert hadköteles vagyok. Nem értettem, hogy ha a hosszú haj már önmagában nem vétség, akkor a befont haj hogy lesz az. Meg én kihúzott inges ember vagyok: a csöves kultúrából nőttek ki, és ott alap az, hogy kihúzva hordjuk az inget – még az első orvosi vizsgálat előtt például be kellett húznom a nadrágomba, merthogy az ő területükön tartózkodom, és ott húzom be az ingem. Sokkal később, amikor visszaküldtem a behívót, megint behívtak, hogy az elmeállapotomra való tekintettel nem záratnak börtönbe, de még egy utolsó orvosi vizsgálat kell, és ahhoz be kell feküdnöm egy hétre a honvéd kórházba. Hát ebből az lett, hogy behívtak Kecskemétre és ott egy bizottság előtt megnézett egy orvos – ezt a buzivonalat erőltették nagyon. De oda már én is úgy mentem, hogy kétágra befont, gyöngyökkel finoman díszített hajjal. Én nem emlékszem, de olyan történetet hallottam vissza, hogy egy Biblia volt nálam, és abból préselt levelek hullottak ki a vizsgálat alatt. Én csak arra emlékszem, hogy a seggembe nézett az orvos, és ott nem talált semmi rosszaságra utalót, úgyhogy azért kicsit nehezítettem a dolgukat.

„Az volt a társadalom pereme”

Amikor végül kijöttem, akkor ért utol a szerelem. Volt egy lány, akit megláttam hajnalban távolról az utcán, egészen eszméletlen hatással volt rám, aztán alkalmat kaptam rá, hogy megkörményekezsem, és végül is ő lett az első teljes értékű csajom. Négy hónapot voltunk együtt, de az nekem meghatározó volt. Én szívtam meg, teljesen tapasztalatlan voltam, nem tudtam, hogyan kell viselkedni bizonyos helyzetekben, hogy kell megoldani konfliktusokat, mit kell elereszteni, mibe kell belemerevedni, szóval jobb lett volna, ha előtte gyakorlok.

Ugyanekkor próbáltam megtérni, amikor húsz-huszonhárom éves voltam. Nem jártam karizmatikus közösségbe, csak voltam párszor. Az egyházzal, mint olyannal annyi kapcsolat volt, hogy a kecskeméti pedagógus kórusban énekeltem, és ott akadtak egyházi művek, például Kodályé, és akkor szép lassan pár rekviembe is belecsúsztam, Mozart, Britten rekviemjébe, de ennyi. Szóval hiányérzetem volt és már addig is sokat hallottam istenről, meg ugye volt ez a nincstelen korszakom, és egy csaj, aki közösségbe járt, kiszúrta, hogy nincsen zoknim. A pályaudvaron vett nekem egyet, a vonaton adta oda, és elbeszélgettünk. Végül is valahogy kiderült, hogy ő egy péliföldszentkeresztii közösségben él és gondolta, elhív oda engem, mert lehet, hogy az nekem majd használni fog. De hát abban a formában nem tud használni, úgy nem. Tehát a szabályos vallás, szabályos vezetővel, az nem megy. Bár az volt a legszabadabbnak nevezhető sejt, még így is túl kötött és formális volt. Még ott is a közösségen belüli, talán nem nevezném áskálódásnak, de helyezkedés, kitérés, kitérés volt inkább. Ha valami nem úgy működik, akkor a fölötteseken keresztül (mert ez egy francia közösség leágazása volt) eltávolítani az addigi vezetőt, és újat kijelölni. És onnantól már elkezdődik a sérelmek hordozása, a torzulás, és akkor ki tiszta, ki nem tiszta, kinek legyen büntudata meg sértettsége – és egyáltalán, szerintem nem lehet jónak lenni a nap huszonnégy órájában. Ha van olyan, hogy akar valamit az isten, biztos nem azt akarja, hogy tényleg birkává váljal, hogy ne legyenek gondolataid, csak a szövegekkel tudjál valamit kezdeni: el tudd énekelni vagy mondani őket, meg ha megkérdezik, hogy mit jelent, el tudd mondani a szabványt. Tehát nem sikerült, mert nevetségesnek találtam, ha

jobban megnéztem a dolgot. Semmi értelmét nem láttam úgy, ahogy ott csinálták, és egy vágy ott ki is aludt bennem. Olvasom magamtól a Bibliát, ha olyan kedvem van, és értelmezem, ahogy gondolom. Végülis az értelmezésben sokat segítettek.

A leglényegesebb dolgok tehát húsz-huszonhárom éves koromban történtek, akkor történt velem úgy nagyjából minden: az első szerelem, ez a katonaságos marhaság, a karizmatikus közösség – meg aztán annak a városnak, Kecskemétnek az elhagyása, ahova be voltam ágyazódva. A szerelem okán mentem vissza Nyíregyházára: az olyan érzelmi zűrzavart okozott, hogy elmenekültem Kecskemétről. Ott találtam egy másik lányt, és azzal a lánnyal élek azóta.

De folytatódott a kallódás: ekkor kezdődtek úgymond a vándorévek. Amikor lehetséges volt dolgoznom, magasfeszültségű oszlopokat festettem egy kis társasággal. Az volt a társadalom pereme, körülbelül. Aki nem akar sehova betagozódni: volt ott ex-nevelőotthonos meg egyetemista is. Együtt lehetett velük lakni és nem úgy, hogy ránk rohad a mocskok. Mindenki tudta, hogy mi a felelőssége, és lehetséges volt, hogy öt-hat-hét férfi probléma nélkül egy lakásban éljen. Pont az egyetemi végzettségűekkel volt, ha volt probléma. Őket nem lehetett elviselni időnként. Helyezkedtek, néha kikerülték a rosszabb oszlopot. Vasúti oszlopokról van szó, és az olyan, mintha kohóban dolgozna az ember: napon, két réteg védőruhában, hogy ne a bőrödön folyjon a csöpögő festék. Volt olyan, hogy hat liter folyadékot kellett elfogyasztanom, mert leszédültem volna, ha nem teszem. A csizmámból öntöttem a vizet a nap végén, meg ilyenek – de jól bírtam.

Aztán a Buddhista Főiskola miatt följöttem Pestre. Sok előzménye nem volt. Pont Nyíregyházán tartózkodtam abban az évben, amikor a második évfolyam indult, és lejött két tanár, a Laár meg a Farkas Pál nevű emberek, tartottak egy előadást a művelődési központban, én meg elmentem, megnéztem, és úgy döntöttem, hogy felvételizek. És hát a főiskolán keresztül indult el végül is minden, a zenészkARRIER, minden, ami pozitív velem történt. Olyan tíz évig voltam ott: hallgató voltam, jószántamból tanulással töltöttem több évet. Próbáltak egy olyan világképet átadni, amivel lehet, hogy ők sincsenek teljesen tisztában – de mindenesetre új világkép, és akkor azt megpróbáltam befogadni. De aztán utána már annyira nem tanultam – végül elvégeztem, de nem diplomáztam le. Aztán gondnok is voltam ott hat-hét évig, meg kertész.

„Mindennek a megtagadása”

Próbáltam közösségbe is járni, ami számomra kudarccal végződött, mint korábban is. Abban az értelemben kudarccal, hogy nem találtam meg azt a vezetést, amire a lelkem mélyén vágytam. Tehát olyan működő közösséget, ami ki tudott volna elégíteni hosszú távon, végülis nem találtam. De végigjártam legalább az utat, több közösséget megpróbáltam, megnéztem. Ami a főiskolán a közösségem lett, az ugye nem rendes közösség: ez a Természetellenes Kilátástalanság Karmikus Gyülekezete. Ők anti-utat jártak: lenézni minden formális buddhizmust. Mert a buddhizmus mint olyan érdekes cucc, sok okos dolog van benne, és nem baj, ha az embernek okos dolgokat tanítanak, magának a történeti Buddhának a meglátásai is érdekesek, mint ahogy a Jézusé is azok voltak, mert ő is egy modern figura volt, meg a Buddha is. Nem bonyolódott bele marhaságokba. Jézus igazságai is a mai napig érvényesek, irodalmi értéke nem veszett, nem kopott el, tehát ezek olyan maradandó dolgok, és ugyanígy a buddhizmus is maradandó. Azt lehet mondani, hogy nekem ez a kettő a legmeghatározóbb. Az Ószövetség nem modern és a hindu vallás sem az. A Buddha a hinduizmust haladta meg, legalábbis szándéka szerint, Jézus meg az Ószövetséget, tehát ezek valóban modern dolgok. Ugyanaz a látásmód, ahogy mi most látunk: babonát nélkülöző mind a kettő. Ezért nem

viselték el őket, de főleg a Jézust. Abszolút meghaladta, ami akkor volt és igaza volt, ugyanaz, mint Luther és Kálvin. Volt egy mocsok rendszer, és az ellenük fölkeltek, és csak az írások alapján, nem is kellett nekik kitalálni új dolgokat. Utána már igen, ki kellett végül is építeni egy rendszert, hogy megértsék, amit ők képviseltek. De ők ezt nem akarták – nem tudom, kinek adták tovább a tanítást, de az a lényeg, hogy nekik nem voltak ilyen vágyaik. Egyenesen egy isten könyörgött Buddhának, hogy mindenképp mondja el, amire rájött, mert kell, de ő nem akart dumálni erről, mert minek, kinek. Ha Buddha meghalt, akkor meghalt, ez volt a régi felfogás – aztán szépen elkezdtek panteont építeni, akkor Buddhának különböző minőségei lettek, meg lett bódhiszatta fogadalom. Emberek bonyolítják, egy rituálé, aminek nem tudjuk, hogy van-e értelme. Egyfajta eskütétel ez, elkötelezed magad egy ügy mellett és nem csak úgy magadban, hanem a közösség felé. Nekem erre biztos, hogy nincs szükségem. Hogy fogadhatnék egy halott embernek bármit is meg? Meg hogy kérhetem a menedékét? És fogadalmat tenni: erről nekem az úttörő korszak jut eszembe sajnos.

A tantrikus buddhizmusban mindennek a megtagadása, „rossz” viselkedés által is lehet jó eredményt elérni, ezt is tanították ott. A hindu valláson meg a buddhizmuson belül is megvan, hogy mit tilos. És mindig voltak emberek, akik azt csinálták, ami tilos, a könyvégetéstől meg a hullaevéstől kezdve bármiig. A buddhizmusban tilos tudatmódosítókhoz nyúlni, a tantrikus buddhizmusban meg simán lehet. A szex is tilos, a tantra meg simán fölfedezte. Vannak anti-utak, amelyek ugyanolyan érvényű utak, mint a rendes utak. Ha jól csinálod és pont az ellenkező irányba mozogsz, az ugyanolyan jó tud lenni. Nehezebb, könnyebb elveszni, megőrülni, satöbbi, de mindenesetre, ha az ember azt veszi észre, hogy az ő lelke negatív, mondjuk így, akkor sincs elveszve. Vegyük Ady Endrét, aki rendkívül erősen támadta úgymond a magyarságot, tehetsége volt javítani rajta, de ha akarom, akkor ő egy abszolút nemzetellenes köcsög volt, miközben az egyik legnagyobb költő, óriási tanító, nagyon világosan írt. Ha nemzeti érzelemmel közelítesz, akkor fájhat a szíved, hogy annyira jól írt, hogy nem gyűlölheted mindenestül, nem vetheted el, mint alkotót is. De ő benn van a Pantheonban, a nagy magyarok panteonjában, miközben ő volt az egyik legdurvább, aki magyarellenessé beszédeként hallatott. Mondhatni, ő egy tantrikus magyar volt.

Szóval kiveszem én a Buddha beszédeiből, amit akarok, ami rám tartozik. Ha olvasok egy olyat, akkor magamévá teszem. Ott van a Jézusnál, hogy „legyen elég a mának a ma gondja”. Vagy a Buddhánál, hogy ha meglőnek nyíllal, és a lábadba beleáll, akkor ugye legelőbb kihúzod, és nem azt latolgatod, hogy honnan lőtték, mennyivel jött a nyílvesző, milyen fából van, hanem kihúzod a nyílveszőt és kész. És az emberek nagy része azért ott tart, hogy ott van benne a nyílvesző. Az a lényeg, hogy ott kell megragadni a problémát, ahol van és nem elragadtatni magad a messziségbe: kicsiben is van mit megoldani. De hát nyilván az kelt bennem visszhangot, ami már ott van, mondjuk így. Nyilván jól esett hallanom, hogy „egy verébfű sem eshetik le” anélkül, hogy isten tudna róla. Ha tud, akkor tud rólam, ha így van, akkor én nem fogok aggódalmaskodni. Addig is így éltem, csak akkor kaptam egy igazolást. Meg „nem szánt-vet az égi madár”, satöbbi – tehát ne aggódj a kajád, a ruhád, a megélhetésed miatt, mert úgyis el leszel látva. Ha így nézem, akkor végül is én el lettem látva. Mindig volt ennivalóm, meg valahol laknom, meg ruhám, szóval végül is nekem ez bejött, csak hát ha az ember családban él, akkor időnként kritikus állapotba jut, környezetestül. Alkalmi fizikai munkák, például ásatás, azért adódnak időnként.

Ha frusztrációid vannak, akkor van egy lehetőség, hogy magadba fojtod őket, és mondjuk megbetegszel (vagy nem), a másik meg az, hogy kitombolod, kiadod magadból a feszültséget (létrehozva esetleg így újabb feszültségeket). A harmadik lehetőség az, amit egy Buddhista Főiskola vagy egy ilyen világnézet tud adni, hogy lehet elengedni is. Nem küzdök, nem szenvedek, hanem inkább hagyom, hogy elhaljon az a probléma. Akár egy bárkivel szembeni személyes probléma: ott nem fontos például törésig vinni, hanem lehet várni, és nagyon sokszor magát megoldja egy ilyen helyzet. De ha az ember erre van fókuszálva, akkor bánthatja bármi: hogy a gyereke milyen iskolába jár, hogy hogy beszélnek övele, vagy, hogy mit csinált az ellenőr a buszon, tehát akármi. Nem fogok

ezekbe belebonyolódni, nagyjából semmibe. Nyilván, ha nagyon rossz, változtatni kell, de akkor se problémázni kell, az nem egy járható út. És nem is konfrontálódni minden áron, viszont ha szükséges, akkor azt is. Van olyan helyzet, ahol kell, de jellemzően annak nincs értelme. Erőszakos ügyekbe már régóta nem bonyolódtam, tehát nem kerültem bele és nem kezdeményeztem, de hát bármikor felpofozhatnak még mindig az utcán, ez benne van. Majd utólag lehet csak elmondani, hogy ez bejött-e vagy nem, amikor véget ért az életem. A halál után meg, gondolom, attól függ, hogy mit akarsz. Lélek, meg hányféle lélek, nekem mindegy, engem nem foglalkoztat ez a kérdés, én meg tudok halni, engem nem frusztrál, hogy nem egy folytatásos tévéregényben vagyok: hogy itt ez az élet, majd lesz egy következő. Nem fáj már most se, ha nem lesz következő. Ha csak azon múlik, hogy én akarok-e vagy nem: hát nem akarok újjászületni, nem fogok ezért egy lépést se tenni. Ha rajtam múlik, én eltűnök, de hát a buddhizmusnak is ez a végső célja, az ellobbanás, ami azt jelenti, hogy nyom nélkül, minden nélkül, a többiek meg kínlódjanak. Körülbelül így van. Nem tiltakozom a lélekvándorlás és hasonlók ellen: a nagy fehér fény, meg ott vár a Jézus...nem érdekel. Szerintem attól függ, kinek hogy működik az agya. Ha én úgy alszom, hogy nem látok álmokat, valószínűleg azt se fogom megélni, amikor meghalok. Aki úgy alszik, hogy tudja követni az álmait, könnyen lehet, hogy úgy hal meg, hogy még akkor is megy, éberén tudja követni, hogy most mi történik vele. Nekem erre nincs igényem, soha nem is lesz. Ha én elájultam, akkor el vagyok ájulva, ha meghaltam, akkor az még durvább. Van olyan, hogy elájulsz, kimész, visszajössz, biztos így van. Ez rám például nem jellemző, ami engem illet, én valószínűleg meg fogok halni. Rendesen.

Egyébként meg a lélek körül lehet valami, gondolom, aminek köze lehet egy istenhez vagy az istenhez vagy isteni minőséghez, ott van a fény meg az eloldottság. Az anyag működése mégiscsak kémia és fizika, de a lélek új minőség: amit az egész sejtes rendszer akar, annak a csúcsa. Persze, az is kérdés, hogy egy bogárnak van-e lelke – és miért ne lenne egyébként? Csak olyan, amilyen. Mi nem értjük, mondjuk, de mivel gondolkodik, ezért van. Néztem ízeltlábú harcokat: kinek van erősebb fegyverzete. És azok mérlegelnek. Menekülne mindegyik, ha látja, hogy erős ellenséggel áll szemben, mondjuk egy imádkozó sáskával vagy egy madárpókkal, csak nincs ugye hova, és akkor támadni kell, és látjuk, hogy most az egyik egy támadó mozdulatot imitált, aztán kicsit megállt, most gondolkodik, hogyan támadjon, merre menjen. Tehát nem az van, hogy egy bogár működik, mint egy kicsi gép, hanem neki is vannak megfontolásai adott esetben. Az anyag az anyag, amit a lélek vagy az akarat mozgat, de csak úgy van értelme, ha lélek is van. De sokfélék vagyunk, abban egyáltalán nem volnék biztos, hogy mindenkinek spirituálisnak, vagy annak is kell lennie. Nem lenne rossz, ha mindenki kapna gyermekkorában ízelítőt belőle, hogy legalábbis fogalma legyen róla, hogy miről van szó. Gyerekkorában mindenki fogékony: ha kis korban kezdenék a normális nevelést, akkor még tán eredménye is lenne.

2. rész

Ének, hangszerek, zenekarok, jó és rossz zene

A Buddhista Főiskolán indult a zenészkarrier. Laár András tanított ott, és körülötte volt egy zenekar. Én az iskola működésének második évében érkeztem, és akkor már volt. Egy improvizációs foglalkozásból nőtt ki, ahogy én tudom, tulajdonképpen egy iskolai zenekar volt.

„Nekem ez az univerzum elég”

Bekéredzkedtem, és akkor velük kezdtem el zenélni. Velem lettünk négyen, Tantra Magyar lett a nevünk. Szekeres Attila kannán játszott (ő később a Szilvásiban lett alapító), Lévai Dénes jellemzően dzsembézett, Laár énekelt, gitározott, tilinkózott, én meg tilinkóztam, énekeltem, fujaráztam, doromboztam – körülbelül. Volt egy-két pesti klub, inkább egy, a Kosztolányi, ahol föl lehetett lépni maximum havonta egyszer, és ennyi. Budapesten kívül alig volt fellépés.

A Koraiba úgy kerültem át, hogy ők ismerték a Szekeres Attilát, mert ő is énekelgetett, és valahogy képbe került. Ő mondta nekik, hogy van egy tőle jobb énekes: ez voltam én. Itt elindult, és onnantól már alakította magát a sorsom, irányba állt magától. Akkor még teljesen kezdő voltam. És ha egy kezdő nem egy zenekarban játszik, hanem kettőben, az nem haszontalan dolog. És az egyik ritkán zárja ki a másikat. A Tantrának se volt sok fellépése, meg a Korainak se. És a Tantrának se lett vége, van még, csak egy kivétellel másokkal. Laár döntötte el, hogy milyen erővonalak és hogy meg mint, és voltak tőlem odaadóbb emberek is. Én nem akartam szöveges vokálokat énekelni például, pedig volt rá igény. Kompozíciók is voltak, és volt, ami tetszett, volt, ami nagyon nem. De nem volt ebből konfliktus, kikoptam és kész. Nem emlékszem, pontosan mikor, de közben volt még egy pár év Úzgin Űver, de az aztán tényleg extrém ritkán játszott.

A hangszereim nem mind a főiskolás időszakból származnak. Talán hetedikesen láttam egy kirakatban az első dorombot, kértem rá pénzt, megvettem. Megvan még, egy borzasztó, szörnyű osztrák doromb, használhatatlan hangszer. Később vettem magyart, és a főiskolán el is kezdtem érdemben használni. Meg Kecskeméten hallottam még ifjan, tizenkilenc évesen egy pásztoréneket („Szovjet népek zenéi, Tuva”). Mondták, ez a dorombéneke, az a füttyülés meg valójában felhang. Nem hittem el, de mondták, hogy az az. Dél-szibériai énektechnika. Kazettára vették nekem a lemezt, vettem magnót, és az albérletünkben elkezdtem próbálkozni a magam módján. Csináltam, csináltam, valószínűleg nagyon rosszul, de aztán valami kezdett kialakulni szép lassan. A gyötrődés ment nagyon hosszú ideig. Abbahagytam, aztán megint elkezdtem, megint nagy gyötrődés, és végül nyolc év után jött át teljesen, hogy mit meg hogy. Végülis gyorsan lehet haladni, csak nekem nem volt semmilyen külső segítségem. De ekkorra megértettem és egy kicsit tisztábban láttam. Később pont emiatt tudtam tanítani: mert én fejtettem meg dolgokat. Fogalmam sincs, hányan csinálják profin az országban, próbálkozás tekintetében már elég sokan vannak, tudtommal. Egyszer – tíz éve? – azt mondta nekem egy Európaszerte mozgó tuvai énekesnő, hogy a kontinensen rajtam kívül nem csinálja ezt senki, de ez nem jelenti azt, hogy ez így is van, és akkor most kihangsúlyoznám, hogy a tuvai, *szigit*nek nevezett kemény felhangéneklésről beszélek, nem a lány mongolról, az nekem nem pálya. Szóval amit akartam: hogy birtokoljam a technikát, azt elértem. Tudom, hogy vannak, hogy lehetnének még perspektívák, csak engem ez nem izgat, nekem ez az univerzum elég. Most nyáron talán fogok pár hetet tanítani.

„Nem gyakorlok”

A tilinkót Laár Andrásnál láttam először: csak egy üres cső volt, és aztán én is átvettem ezt, a síp nélküli tilinkót, ami konkrétan egy kábelbehúzócső darab. Aztán jött a didzseridu, az is lehet bambuszból, eukaliptuszból, szennyvízcsatornacsőből, mondjuk az már nem olyan jó hangú. Most

csak egy 2 és fél méteres bambuszdidzseridum van. A fujarát valószínűleg egy Cserepes Károly lemezen hallhattam meg, biztos a fülemben maradt a hangja. Aztán láttam egy nagyon hosszú furulyát és akkor valahogy összeállt a kép, hogy az lehet az, és végül vettem is egyet, aztán most van három. Volt úgy, hogy műanyagból csináltam fujarát egy lemezre, mert césem nem volt. Szörnyű hangja volt, azt az egy számot kiszolgálta, utána kidobtam. A „szittyakürt” egy slag, trombitafúvókával. Egy konkrét magasságú harsona, a maga felhangjaival. Szóval az, hogy „csövek” bármit jelenthet: tilinkót is, szittyakürtöt is, slagot is, didzseridut is, adott esetben.

Koncentráció meg a felhangok. Ezekhez van vonzalmam. Az első, a vadászkürt, végülis egy felhangrendszerű hangszer. Minden billentyűálláshoz tartozik egy felhangsor és abból kell gazdálkodni – négy vagy öt felhangsorból, attól függ, hány billentyűs a kürt. A fahangszereknek, a basszushangszereknek meg a rézhangszereknek szeretem elsősorban a hangját. A lelkemhez legközelebb a fujara áll, bár társaságban az egy korlátoltan használható hangszer. Nem túl hangos, tehát muszáj hangosítani, és ott már elkezdődnek a nehézségek... de egy szobában mondjuk még jó. A klarinétot, a furulyát, meg a trombitát egy-egy számban használom csak. Nem veszem a fáradságot, hogy megtanuljak rajtuk játszani, valószínűleg a járt út veszélyei miatt.

Nem akarom semmilyen szinten analizálni, amikor zenélek, az nem az én ügyem vagy dolgom. Az egyik projekt szöveges-énekes főleg, bár használok hangszert is – ez a Sickratman –, a másik meg csak hangszeres, illetve ha énekelek, akkor úgy, hogy nincs szöveg: ez a Korai Öröm. Konkrét témákat ritkán játszom. Ha dorombbal kísérek, akkor konkrét vagyok, de ha már tilinkón vagy fujarán, akkor már nem, vagy csak félig. A Korai Örömmel nagyjából megvan, hogy merrefele kell menni, aztán a Sickratmanben is van olyan szám, ahol konkrét hangokat kell játszanom. De amikor konkrétat játszottok, nincs is olyan igényem, hogy valami nagy zenét hozzak létre, egyszerűen belerakom a zenébe azt a pár hangot, ami oda való. Ha viszont úgymond szólószok, és mondjuk olyan hangszeren, amit anyanyelvi szinten használok – a fujara, a tilinkó meg a felhangénekek, amiben végül is elég jó vagyok, vagy nem tudom –, olyankor nincsenek kész hangok.

„Benne voltam és kész”

Elhívtak a Koraiba, nem kellett letárgyalni: benne voltam és kész. Én nem sűrűlök, ha bekerülök egy zenekarba, akkor általában próbálok kiszolgálni, az ötletekkel együtt menni. A Korai Örömben nagyjából ugyanolyan a presztízsem, mint kezdetben, de ez rendben is van így. Velük már annyit voltam, hogy isten ments, meg minek is, hogy elkezdjenek másképp kezelni, mint eddig, mert egy másik anyaggal sikereket értem el. Együtt élni csak prózában lehet. Az olyan zenekarok, ahol van egy kiemelt személyiség, szerintem borzasztó lelkiállapotban vannak. Külön öltöző, külön izé, a nagyok, például Axl Rose. Szerintem a tisztelet ilyen értelemben teljesen hiábavaló, illetve pont, hogy visszaüt. A végén az ember elkezd még saját magát is tisztelni és akkor aztán vége mindennek. Nálunk nem így van: a zenekaron belül minden csak úgy megtörténik. Az egyik perkás például jegyszedő volt az FMK-ban, hallotta a koncerteket, mondta, hogy ő is akar játszani – így került be. Az egyik vetítő, diás is jegyszedő volt, kedve volt, és akkor csinálta. Senki nem nézte, hogy mit csinál, senki nem minősítette. Volt, akitől megvált a zenekar, de csak ritkán. Emberi okokból, főleg. De azért volt, aki nem tudott zenélni. Beállt perkásnak, nem volt érzéke hozzá, kihullott. Ő is érzi, a zenekar is. Egyszerűen nem kell hívni próbára, és akkor ő is tudja, hogy mi van, és akkor vége. Kihalnak, elhalnak ezek a problémák. Mindenki érzi, hogy mi a helyzet ilyenkor, nagyon kevés olyan van, akinek meg kell mondani.

Próbán nem lehet élvezni a zenét, mert túl kicsi a szoba, ahol játszunk, és ott egyszerűen az egyik hangszer agyonbassza a másikat. A dobos nyilvánvalóan nem akarja, hogy engem halljon, mert nem ő játszik rám, hanem én játszok a dobra, tehát ő ilyen szempontból biztosan fontosabb, mint én: ilyen a struktúrája a zenének. Koncerten már egész más a helyzet, ott előfordul, hogy még ő is élvezi, amit csinállok. Egyfelől nem halkíthatnak le, másrészt meg úgyse kapnak belőlem – maximum akkor hallják, amit csinállok, ha úgy van fordítva a monitorláda, vagy ha kér valaki belőlem, de az mondjuk nem jellemző. Egymást oltanánk ki egymás hangládájában. De nem zavar, mert ez egy sajátossága annak a zenének: én halk vagyok, és ha azok a halk hangszerek nagyon hangosak, az sérti az ő fülüket. Ez teljesen érthető: ami kijön a monitorból, az a furulya természetes hangjához képest már bántó.

Az elejétől benne voltunk ezekben az acid partykban, utánunk játszottak a Tituszék – neki volt egy párja, a Tadeusz, ők voltak az X-láb, azt hiszem. Palotai is ott bukkant föl. A Titusszal való ismeretség akkor még csak köszönés volt, nem kommunikáltunk nagyon egymással (igazából később, a Bëlgában ismertük meg egymást). Acid party, így hívták, de jellemzően semmi egyéb nem volt, csak fű meg zene. Akkor még a közönség is bátran nyomta, néha feladogatta a cigit a színpadra, az normális volt akkor. A fű eleinte hozzátartozott a zenekar működéséhez, de most már nem. A zenekarban a többségnek már nem jelent úgy élményt. Szép lassan elkopott ez az inger az emberekből, mert hát iszonyatosan rajta volt mindenki, legalábbis ha együtt voltunk, akkor igen. Kijátszották ezt a dolgot magukból. Már a vizualitás sem annyira része a műsornak. Egy ember van még, aki hajlandó megmozdulni, de a zenekar büdzséje intenzíven összement az utóbbi években. Ahogy az ország pusztul, úgy a gázsi is, és nem jön ki egyszerűen személyenként az az összeg, hogy még beleférjen egy vizuális ember is a projektbe. Úgy kell összekombinálni (autóbérlés, satöbbi), hogy minden szépen kijöjjön, hogy meglegyen a pénz. Ketten kikoptak, mert elfáradtak, egy ember van még, de nagyon ritkán tudjuk csak alkalmazni. De mivel a vizuális rész mindig mögöttem zajlott, számomra nem volt fontos – tudtam, hogy néhány filmben delfinek voltak, másokban tevék, kezdetben nézegettem a diákat, amikor még csak dia volt, de nem tartottam fontosnak amúgy. A mozgókép már eggyel érthetőbb, de mivel nem tudom, hogy mi történik mögöttem, ezért igazából semmi közöm hozzá.

Ha az a spirituális zene, amit én gondolok spirituálisnak, akkor időnként általunk is megszületik valami olyan, de ez nem rajtunk múlik igazából. A legtöbbször a hangosításon, konkrétan a technikán múlik a legtöbb: hogy a színpad hogyan szól. Persze kell egy normálisan működő zenekar is, de minden koncert a hangmérnök mixe, tehát az ő elképzelése is. Az összes zenekar ki van szolgáltatva neki, és a koncert nagyban rajta múlik – szóval mindenképp a kreatív folyamat része, bármit csinál. És hogy mi szól kifelé, azt mi sosem tudjuk. A hangmérnök ugyanúgy szerves része a zenekarnak, mint egy zenész, vagy inkább: az a jó, ha a zenekar része. Bármilyen jó zenészek vannak a színpadon, ő tönkre tud tenni mindent egy pillanat alatt, és bármeddig kitarthatja ezt a pillanatot – tehát ha igazán őszinte akar lenni az ember, talán ő a legfontosabb. Nem tudod, hogy mit tud, szóval bizalmi alapon megy az egész. Nem tudsz előtte egyeztetni, megbeszélés nincs, nem lehet például azt kérni, hogy erős legyen a basszusgitar – azt ő dönti el, amilyen az ő ízlése. Úgyis azt csinálja, amit akar, bármit mondasz. Szóval hülyéssel nem lehet, mert meg kell bízni az ízlésében. Ebben az esetben ő alkotóművész, mert ez egy akkora zenekar: ez nem egy kis kvartett vagy trió, mint a régi Kispál – ott egyértelműek a dolgok, ott nincs variációs lehetőség. Nálunk viszont meg kell oldani a hangtömegeket, az meg egy kreatív munka. Tehát nem egy egyszerű segédmunka. A mi hangmérnökeink jellemzően periódusokig állandóak. Általában megunják: évekig ott vannak a pultban és azért az mindig ugyanaz. Persze a kihívások mások, mert vannak hangosíthatatlan terek és hasonlók, de egy idő után már túlságosan is ismerik a terepet.

Stúdióban persze más: amelyik stúdiós ráér, meg amelyiknek van kedve, az kever. Van, akinek már nincs kedve velünk dolgozni, mert nagyon sok sávot használunk, meg nem vagyunk profi

zenészek: ha azt mondják, hogy így üsd föl, akkor nem biztos, hogy úgy fogjuk felütni. Esetleg én se elsősre fújom föl a magamét, hanem ötödjére, van, hogy még másnap is vissza kell menni javítani. Van, aki már belefáradt az ilyen dolgokba. Az editálás például egy idő után az ember agyát túlságosan igénybe veszi. Minél tovább stúdiós valaki, annál jobban gyűlöli, úgy veszem észre. Mert ő látott már olyat, hogy valaki eljátssza normálisan, és akkor egy másik zenészt meg editálni kell. Akár hangról-hangra.

„Nincsen jelentősége az egésznek”

Az első szólólemez – mondjuk Tóth Szabolcs játszik a lemezen –, a *Lépcsőházban leszek döntő gondolat* (Fonó) két, vagy inkább három szerencsés felajánlásból lett. A Természetellenes Kilátástalanság Karmikus Gyülekezete (TEKI KAGYÜ) kapott minden évben kétszázezer forintnyi egyházi támogatást, és ebből jellemzően Pethő Tóth Károly versesköteteit adták ki. Az egyik évben azt mondták, hogy itt van a kétszázezer forint, csináljak most én vele valamit. Én is része voltam valamennyire ennek a közösségnek, tudták, hogy zenélek, és abban az évben úgy gondolták, hogy az egyházi támogatás lemezkészítési célra fektetendő be. Én meg elkezdtem stúdiózni és elköltöttem. Aztán volt egy koncertem a Fonóban, voltak rajta tízen, de ott volt a Fonó igazgatója is, meg a még nem tudom milyen tisztségű Lukács Józsi. Felajánlott nekem egy repülőjegyet Dél-Szibériába, Altájba és Tuvába. Aztán útközben, ott, kérdezte, hogy nem csinállok-e valamit, mondtam, hogy készül egy lemez, de kiadó nincs. Mondta, hogy ők kiadják a Fonónál. Vannak rajta dorombok, van hagyományos énektechnika – végül is ilyen értelemben belefér. Kísérleti-népi technikák, mondjuk. Népi – de az csak a hangszer. És kísérleti – én se tudtam, hogy mi lesz, és ennyi. Ez szabad zene, én nem akarok a népzeneészek vagy akármilyen zenészek konkurensé lenni. Amikor visszajöttünk, még be kellett fejezni, de így lett pénz és így lett kiadó. De nem akartam én semmit, nem akartam lemezt, nem volt fogalmam kiadókról, nekem ilyen vágyam nem volt. Csak adtak pénzt, és azt elhasználtam. Utazni meg szeretek, Dél-Szibéria pedig nyilván különösen érdekes: ott énekelnek úgy, ami nekem a specialitásom. Technikailag nem tanultam, de akkor már tudtam énekelni. Pont akkor volt nemzeti ünnep, ahol minden megye megmutatja, hogy mit gondol kiállítani a színpadra. Ilyenkor a fővárosban összegyűlnek a mérvadóbb énekesek. Összeszedtük mi is őket (mi, hollandok, németek, magyarok), aztán egy panelban énekeltek nekünk, mi meg fölöttük. Kaptam visszaigazolást, hogy rendben van, amit csinállok, bár már egy szinten túl nincs jelentősége a személyes kommunikációnak. Ha már tudsz énekelni, akkor miről kommunikálj? De ők mondták, hogy rendben van, ami lényegében egy megnyugtató kisdiploma.

Tehát kísérleti zene, ami azon a lemezen van. Minden improvizáció. Ami takkra jár, csak az nem. Volt olyan, hogy egy számban Szabolccsal játszottam duóban. Egy két hangszerből szerkesztett hangszereken ketten, azt is úgy vettük föl kétszer, hogy a második felvétel alatt nem hallgattuk az első felvételt – mégis, másodjára is ugyanott vittünk bele ritmust, ugyanazt a lüktetést és tempót, meg ugyanakkor végeztünk a számmal. Nem volt semmire megbeszélve, de valamiért volt már egy élete ezeknek a számoknak, és bár tök más a kettő, valahogy probléma nélkül egymásra lehetett csúsztatni a két felvételt. Vannak ilyen véletlenek vagy állapotok. A keverésben elvileg volt szavam, de mágnus én se vagyok, ráadásul az első ilyen munkám volt. Technikailag mondjuk el van rontva teljesen, de ez más kérdés. Az első szám egyszerűen túl lett vezérelve, és minden szépen szól, csak a felhangok hiányoznak a felhangénekből. Ha akartam, akkor hallottam ott a stúdióban, azokon a nagyon értékes hangfalakon, de otthon már nem. És annyira azért nem volt beleszólásom, hogy

vegyük föl még egyszer, mert el lett baszva. Szóval ott ültem, persze, de pont egy ilyen nagyon lényeges kérdésben nem is tudtam, hogy mit figyeljek. Túlságosan az elején voltam még a pályámnak, és végülis ez csak otthon derült ki, és annyira akartam hallani, amit szerintem fölvevünk, hogy egy darabig hallottam is. De oda se neki, ez már csak ilyen.

A Paizs Miklós Ideiglenes Sejtközösség a saját elnevezésem. Akkoriban divat volt a plusz nevek felvétele, és gondolkodtam, nekem mi lehetne, és ezt gondoltam. Persze nem csak az számított, hogy ez most divat vagy nem divat – mert az mi, hogy a nevemet odaírom? Nem is ismerik. De ha a Bakács Tibor Settenkedő, a Marton László pedig Távolodó akkor én: Paizs Miklós Ideiglenes Sejtközösség. Nem fricska: annyi, hogy ez a test. A borítón is az én fejem van. Szereztem a Nagycsarnokból tyűkbelet, abból lett az ornamentika, meg sertésfejet, a fejből kiszedtem a szemet, és akkor abból lett a harmadik szem. Elképzeltem vizuálisan, és volt, aki megvalósítsa: Kecskés Péter segített, aki a mágikus képzőművészeti vonalon ismert. A cím, a *Lépcsőházban leszek döntő gondolat*: meg csak úgy eszembe jutott, nincsen jelentősége az egésznek. Ez egy szép hangzósor mindössze. Különösebb fogadtatása nem volt a lemeznek. A közösségem például nem sokat szólt – nem az a fajta társaság, amelyik csak úgy zaklatja az embert a véleményével. Nyilván kritikákat se kapott. Volt, aki azt mondta, hogy a legjobb magyar lemez, de nyilván egy vélemény annyit nem ér, hogy hivatkozni lehessen rá. Sokaknak azért kedves lemeze, mint kiderült.

„Nem hallgattam hip-hopot sose”

A Bélgá később, de ugyanígy a Buddhista Főiskola kapcsán történt. A TEKI KAGYÜ közösségnek volt egy rádióműsora: *Hit Parádé*. Lehetett csatlakozni, és hát miért ne? Olyan emberek társaságába kerültem, akiknek a társaságában érdemes volt lenni, és ez a rádióműsor jó alkalom volt arra, hogy velük lehessenek. Meg szerintem az jó, hogy bemegyek egy stúdióba, ott mondok valamit vagy berakok egy zenét és az kimegy valahová, embereket szórakoztatok, szolgálok vagy gyarapítok. Így kerültem be a Tilos Rádióba, egy kész műsorba, ami akkor futott már egy ideje. A *Hit Parádé* vasárnap este volt, később pedig hétfő reggel a *Reggeli Romboló*. Dumáltunk, de a *Hit Parádé*-ban azért volt úgy, hogy hangjátékszerűen előre elkészítettük a műsorokat. Nagyon sokszor érintettünk hiteket, balhiteket, áltudományt. A Bélgával is csak a hülyeséget támadtuk. Szóval a lényeg, hogy bekerültem a rádióba, egy társaságba, ami aztán elkezdett fogyni, a Bélgások meg ebbe a műsorba, ebbe a lefogyott társaságba keveredtek be. Aztán amikor elkezdtek nyüzsögni, valahogy Titusznál kötött ki az anyag, és vele az igazi ismeretség már onnan van. De akkorra Tituszon kívül még és már csak ketten voltak.

Én nem hallgattam hip-hopot sose, nem volt jellemző. Tehát nem foglalkoztam, tudományosan végképp nem, hogy ki hogy old meg problémákat, és azóta sem. Amikor megkérdezték a maradék Bélgások, hogy van-e kedvem számkészítésben részt venni, nem tértem ki, és amikor hip-hop szám alakult, írtam olyan szöveget – meg lehet, hogy fogok is még, ha mondjuk színdarabba kérnek ilyesmit tőlem. De a hip-hop nem képezi az életem részét. Van ilyen a lemezeimen, meg van sok más is, mert belefér, hogy ezt is használja az ember. De részemről nagyon unalmasnak találnám, ha végig ez lenne. Azért nem szeretem különösebben a hip-hopot, mert állandóan megmondja, hogy mi a valóság, és engem nagyjából a magamén kívül senkinek a valósága nem érdekel, de az enyém se mindig. Az alternatív hip-hopot – ami a nyelvvel bűvészkedik –, azt sem annyira szeretem. A költészetet igen, minden formában, de ezt a megmondós, bravúros dolgot, ezt nem annyira. A slam poetryt is kerülöm. Egy darabig nem tudtam, hogy mi legyen a viszonyom vele, mert hívtak ilyen körbe, legalábbis érintőlegesen. De én nem akarok értelmes társaságban értelmes dolgokról, versenyszerű körülmények közt beszélni. Azt ott és akkor kell megcsinálni, aranyosan, érzékenyen kell fölolvasni, legyen szellemes, ilyenek. Nekem megvan a saját kis világom, ilyen típusú kihívásra nincs szükségem: olyan, mintha be akarnám bizonyítani, hogy ott is jó vagyok. Persze foltokban már csináltam ezt a slam poetryt is, de fogalmam sincs még a szabályokról se.

Szóval: egyszer a bélgások felkértek szöveget írni, mert kevesen voltak ketten. Nem azt kérték, hogy írjak szöveget általában, hanem hogy magamnak írjak, vegyek részt a közös munkában: ők a magukét, én meg szintén a magamét. Kipróbáltam és megírtuk az „Ovi” című számot – ez volt a legelső. Kiderült, hogy meg tudom csinálni, valamennyire ment. Aztán dolgoztunk együtt: voltak műhelyek, workshopok, mondjuk így. Nem volt rendje a dolgoknak, hogy mit hogyan kéne, hanem kialakult: nekiültek egy számnak, és ha el tudtam menni, akkor belekerültem, ha nem, akkor valószínűleg már nem. Nyilván én is meg voltam hívva, csak van úgy, hogy az ember nem ér rá, és olyankor kimaradtam. De a Korai Öröm is így működik vagy működött. Amennyiben ért rá az ember például próbálni, annyiban volt része az egésznek. Ez egy farkastörvény és viszonylag normális. Másképp is normális, de így is. Csak a végére lett az a „Szűz Mária sosem fosott” dolog. Amiatt kellett kiszállnom: mondta az egyikük, hogy ez a sor nem lehet rajta a második lemezen. Egyértelmű, hogy addig nem volt semmilyen megkötés vagy ilyesmi, most meg lett egy. A legvégső érv az volt, hogy nem fog magyarulkodni a rokonainak. Anyagiilag nyilván bánom, hogy vége lett, de másként már nem – az az ő világuk, amiben nekem volt valami helyem, aztán ők már nem akartak benne helyet adni, és így le is zárult ez az ügy.

„A tantrikus út is tiszta szatíra”

A Sickratman sokszor szatirikus – de mondjuk az se zárja ki a spiritualitást. Az, hogy például szarkasztikus vagyok, nem azt jelenti, hogy nem vagyok spirituális adott esetben. A tantrikus út is lehet spirituális, pedig a spirituális hindu illetve buddhista gondolatrendszer ellentéte.

Én nem szeretek például zenei kérdésekbe beleszólni, alkotótársnak tekintem a másikat: azt várom tőle, hogy oldja meg a kérdéseket megfelelően. Az első lemez borítójába se szóltam bele, azt is inkább rábíztam valakire: a Márton Péter csinálta, mint a másodikét is. Első lemez alatt néha a *Lépcsőházban* értem, néha a *Buzi-e vagyot*, második lemez alatt mindig *A nagy Ént*. Ugyanígy a klipek: nekem abban semmi részem nincs. A dalszerzés is mindig a zenével kezdődött, tehát Titusz adott zenéket, az már megadta a struktúrát, és onnantól kezdve nincs miről vitatkozni, minden eleve úgy van, ahogy ő megírta. Igen ritkán szóltam bele, hogy valami halk vagy hangos: halk a tabla, maximum ennyi. Ha bizonytalan volt, akkor tett föl kérdéseket, és akkor válaszolni kellett, nyilván. Vagy a szerkezet, hogy akkor én itt vágnék, de azt csak ritkán, az általában adott volt: refrén, verze, satöbbi. Vannak persze kivételek: az „UFO”-ban például nincs szerkezet. De nem is emlékszem, hogyan született. Valószínűleg akartam egy antiszemita számot, és akkor ugyanúgy, ahogy az „Évvel a dalban” esetében, panelekből összeraktam olyan mondatokat, amiket szoktak mondani ezek az elkötelezett emberek. Titusz meg csinált egy kis hangjátékot belőle.

A „Szocialista életünk” is viccnek van szánva: az nem rám vonatkozik, csak olyan, mintha. Az egoizmus nagyon könnyen bukik ki belőlem és az az összevágás is ilyenre sikeredett: mintha énrólam, a nagy költőről szólna. De ez engem nem zavar, mert szívesen tévesztek meg bárkit. Akkor esett le, amikor a lemezt először meghallottam, nem is tudom, korábban észrevettem-e. Önironikussá vált, pedig csak összevágtam és ez lett belőle. Nekünk már nem játszottak ilyet, de volt ilyen tantárgy, hogy „Világnézetünk alapjai”. Az iskolák kaptak kazettát, volt magnójuk, hogy ne kelljen a tanárnak küszködnie: bekapcsolta a magnót, és le volt tudva. Szintén Márton Peti adta az anyagot, és abból vágtuk össze, neki voltak mindenféle gyűjtései. Szereti ezeket a régi kommunista, sőt még náci dolgokat is összeszedni. Ha rászakad valami, akkor azt szívesen teszi el, és így kerültek hozzá a kazetták. Ezekből vágtunk össze két számot, a másodikat ő, az elsőt meg én. De nem volt abba

beletervezve semmi, csak a szavak ragozását néztem, hogy az egyik ragozás a másik szóhoz illjen. A nagyon rosszul ejtett szavakat, az érdekes szavakat, az érdekes dallamíveket – tehát ami kiugrott az egész szövegből –, kiszedegettem, kiválogattam, és abból szerkesztettem mondatokat, amelyeknek nem volt már néha se tárgya, se alanya, de úgy jött ki, mintha valamit mondana. De egy komplett mondat nincs benne. „Szocialista életünk”: ennyi, hogy valóban egy ennyire ostoba korszakban éltünk, amilyenben most is egyébként, tehát nem kell irigyelni ezt a kort. Nap, mint nap nagyon szépen látjuk, meg még talán eljutunk az ostobaságnak egy kicsit magasabb szintjére is, ha összeszedjük magunkat. Most ilyen értelemben jó irányba megy az ország. A hülyeséget, remélem, egyszer és mindenkorra tanuljuk ki, de még az is lehet, hogy ez a lecke is kevés lesz. Most még úgy látszik, haladunk rendületlenül előre, de a félhülye meg az egész hülye államtitkárok már itt vannak, meg az elképesztő miniszterek, valamelyiket már nem lehet végighurcolni szégyen nélkül az utcán. Ahogy ezek az emberek mosolyognak és megtalálják a gazdát, akihez alkalmazkodni kell: végül is van lehetőségünk újratapasztalni a szocializmust.

Az első Sickratman lemez fél éven belül biztos elkészült, nem emlékszem már, de a Titusz jobban ráért. Volt egy rendes kiadó, a Crossroads, Kovács Tamással, és ő nem akarta veszélyeztetni a kiadóját az én kiadvánnyommal. Mindig mindennel buktak, egy-két anyagot, a Bëlgát meg engem, meg talán még két lemezt leszámítva. De annyira marketing meg minden nélkül működött, hogy könyvekkel, bármivel meg tudtak bukni pillanatok alatt. Tamás arra gondolt, hogy alapít egy új kiadót, és ha neadjisten betiltják a kiadvány kiadóját, akkor csak azt fogják betiltani és nem a nagy kiadót. Tehát ő találta ki a Vulgar Records-ot, a logót is ő tervezte – gyerekkorban megrekedt művész, aki végre alkotott. Végül is kétezer példányban jelent meg a lemez. Annyira nagy forgalmazásban nem volt, lehetett rendelni postai úton.

„A legnagyobb bűn, ha valakinek az aktivitását visszahúzom”

A Nagy Ént a Szántó Faszí kezdte el csinálni, teljesen magától. Úgy hozta az élet, hogy bekerült a Korai Öröm zenekarba, és innen a Sickratmanbe is, és hát mégiscsak egy szerzőről beszélünk. És ő valóban elkezdett szerezni, velem együtt, és akkor már volt valami. Neki ideje is volt, stúdiója is van, elkezdte hívni a zenészeket, és lassan, évek alatt felvette a zene vázát. És mivel ő rockzenész, ilyen a hangszerelés is – mi mást várhatnék? Ha ő ezt meg ezt szereti, akkor ez lesz – a Titusz amazt szerette, a Faszí meg emezt. Ennekem mindegy. A zenei tartalmat nem érinti a konkrét hangzás. Aki hajlandó dolgozni velem ingyen, az fog dolgozni, ennyire egyszerű, csak dolgozzon jól. Én nem kezdeményezek. Szóval a Faszí csinálta tovább, és akkor nem mondhattam, hogy kinek-minek. Mindenesetre, ha van egy aktív ember körülöttem, akkor én azzal muszáj, hogy menjek, mert az a legnagyobb bűn, ha valakinek az aktivitását visszahúzom. De minden a Faszí tempójában zajlott. Amikor baráti alapon történnek a dolgok, akkor akár több év, amíg elkészül egy lemez. Szóval végtelenül hosszan készül.

Az elején megkörnyékeztem kiadókat. A Crossroadshoz azért nem lehetett visszamenni, mert az fölszámolta a tevékenységét. Mentem a Lovasihoz, a Keletihez. Ők kaptak egy első változatot, egy vázlatot, amiből ők a jó fülükkel kifantáziálhatták volna, hogy milyen potenciál lehet a lemezben. Az első meghallgatás a Keleti Tamással volt, ültünk az autóban, berakta a CD-t – klasszikus kiadó, a Bëlga első meghallgatása is ilyen volt – ahogy elindul a zene, lehalkítják olyan halkra, hogy tudjunk értelmesen beszélgetni mellette. Ez az első meghallgatás. Értelmetlen tevékenység: egy autóban. A Lovasi elvitte a CD-t, otthon hallgatta meg, ő monda, hogy géppel van feldobolva, meg nincs levágva a dob, valóban két percig ment a szám végén egyedül. És ő ettől nem tudott függetlenedni, hogy ez egy nyersanyag, ez egy felajánkozás, egy kérés. Hiszen az még nem az volt, amit mi akartunk – a kérdés az volt, hogy érzi-e a szellemi és zenei részét? Én azt gondoltam, hogy van egy rétege ennek a lemeznek, és az lejön, még ha szarul is szól. De annyira hangzásfüggő már mindenki, hogy ha bogarászni kell a dolgokat, akkor már nem megy. Azt is

mondta, hogy ki kéne túrnia miattam valakit, mert nagyon szigorú költségvetéssel dolgozik – akkoriban csak ilyen Kispál-szerű zenekarokat adott ki, és hát így abba az évbe én nem fértem bele. Meg hogy neki az első lemez jött be, és ezzel most nem tud mit kezdeni. Vele, mint kiadóval találkozni – hát az olyan volt, mint egy felelés. De ki más fog megbízni bennem? Ők a legértelmesebbek, meg velük abszolút személyes viszonyban is vagyok, de ez is kevés volt.

Volt egy induló tőke, ami mégis fontos volt: százezer forint körül, ami a stúdióra kellett. Ezt összedobták az emberek a Facebookon. Én raktam föl, hogy kellene pénz stúdióra, lemezre, de végül a stúdióra se lett elég, az sincs kifizetve maradéktalanul. Önmagában nagyon furcsa volt, hogy negyvenezret egy zenekar, a Timur Lenk dobott bele, utána kétezer meg ezer forintként jött össze. Szóval kaptam segítséget, de legközelebb nem biztos, hogy megkapnám. Akkor jó volt, most már annyira nem érdekel a Facebook, hogy nem akarom használni már erre sem.

A kiadáshoz se vettem föl kölcsönt: egy mecénás adott pénzt, illetve lezongorázta a kiadást, hogy majd visszaadom a pénzt, ha lesz. Nem tudom, vissza fogom-e tudni fizetni valaha. Mondjuk a CD-nek leáldozott. Szerintem jó formátum, de egyre kevesebben vannak, akik ezt elfogadják. Most már kiadni sincs értelme. A kiadás maga, ahogy én látom, az egy reklámtevékenység: így jelzed a világ felé, hogy vagy, mert el tudod mondani, hogy kiadtál egy lemezt. Onnantól az a kérdés, hogy hogyan szabadulsz meg a példányoktól. Úgy-ahogy vásárolnak koncerteken – ha nagy zenekar lennék, akkor ott lenne eladás –, nyögvenyelősen fogyogat, és örülök, ha oda tudom adni normális embereknek, ajándékba akár, mert akkor tudom, hogy valami történik vele. A másik filozófia a Szántó Faszó filozófiája, aki ül az ötszáz lemezén, és fáj a szíve, hogy nem tudja eladni. Nem tudja eljuttatni a boltig, mert elakad a vonalkódnál. Én meg azt gondolom, hogy inkább fogyjon el, úgy, hogy nem kerestem rajta semmit. De maga az üzenet vagy micsoda, amiért itt vagyok a Földön – mert mi másért –, az legalább elindulhat valamerre.

A neten fenn van a lemez, de valahogy nem sikerült, hogy a javított verzió legyen fönny, de mindegy. Mert nem elég, hogy mindennel szembe kell úszni, hogy iszonyat nehéz pályája van most egy zenésznek, még adminisztratív marhaságokkal is szembetalálja magát. Még ezeket is meg kell oldanod, ahhoz, hogy semmi se legyen. Tehát jogilag be van jelentve a lemez, énnekem kellett bemenni. Az is egy izgalmas terület, az a szép ház, ahol az egész sehova nem vezető adminisztráció él. Ha pánikoltatod őket, megoldják, ha nem, akkor ott vész el az ügyed. Azért akartam mégis bejegyeztetni, mert ez egy Videoton CD (VTCD): olyan lemezt szerettem volna kiadni, hogy tíz vagy húsz év múlva is meghallgatható legyen – nekem vannak húsz éves gyári CD-im, és még működnek. A Videoton pedig másképp nem nyomja ki, csak ha van egy papír, hogy az legális, és a dalok.hu is csak úgy tudja kitenni.

A másolásról azt gondolom, hogy ki az a hülye, aki biztos kereset nélkül 3500 forintért megvesz egy ingyen is megszerezhető zenét? Az egy dolog, hogy ott van a szöveggönyv, de a többséget ez nyilvánvalóan nem annyira érdekli, amikor letorrentez valamit. Úgyse venné meg – akkor meg nem mindegy, hogy letölti vagy nem tölti? Most mondjam, hogy ne csinálják vagy betegedjek bele? Van egy rendszer, egy nagy adattermelés a világban, ami így működik, ennek én is része vagyok és ezt nem tudom megváltoztatni. Ha lehalásznak, az inkább pozitív, mint negatív, gondolom. Az információ szabad. Meg én is másolok.

A „Nesze hülye paraszt” klipjét és az „Évvel a dalban”-ét Ráday Dávid és a Gács Tamás csinálta, akik reklámfilmekben utaztak. Ők akarták. A kiadó adott nekik egy nevetséges százezer forintot, ennyi zsebpénzt kaptak, ők meg úgy gondolták, hogy akkor megcsinálják saját pénzből –

reflektort, helyiséget meg stasztákat béreltek és szépen leforgatták. Az „Evel a dalban” a Fészek kupolatermében készült, és ha már így volt, és nálunk voltak a reflektorok, gyorsan megcsináltuk a másikat is, azt meg egy tornateremben. Én csak szereplő, színész voltam, nem akartam beleszólni, hogy mi lesz a klipben, nem az én ötletem volt. De ezekkel a klipekkal meg vagyok elégedve. A „Szürke fény” is tetszik. Ott is ugyanez volt – az csinálta meg, aki akarta. Ugyanígy nem volt forgatókönyv: mondta PG (a rendező), hogy előre üljek, ide üljek, ott jöjjenek. Meg ami volt a helyen: kanapé, vécékonténer, közönség, amelyik koncertre várt – ezekből az ott lévő elemekből csinálta meg. Nagyon jóra.

„Egyedül maradtam a komplett operával”

Szóval ilyen ez: van, amikor az ember nagyon belenyúl, van, amikor nagyon mellé. Én semmit nem akarok, ha az élet akarja, akkor lesz, ha meg nem, akkor nem lesz. Én abba bírom hagyni az egész Sickratman-es dolgot is, nekem nem törés, ha nincs már rá érdeklődés. Lett volna még egy blues együttes, a Mississippi Blues nevű zenekar (az énekes az a Boogie, akit a tévéből is lehet ismerni), ott bluesban kellett volna improvizálni, de hát az már nem tud lenni, mert az Oláh Andor meghalt, ő volt a motorja annak, hogy abba bekerüljek. Nem keresem azt a társaságot, bekéredzkedni nem fogok. Csak egyszer léptünk fel együtt, próbánk sohase volt, ők nem hallották, mit csinállok, pont azért, mert mindenki magát hallja koncerten és fogalmuk sincs, hogy én érdemben mit tudtam hozzátenni, ezért nyilván nem fogják kérni, hogy vegyek részt ebben a projektben. Az Andor kérte, és vele lett is volna folytatása. A Korai Örömmel meg egyre kevesebb helyre járunk, mivel a szervezők agyában nincs benne a zenekar. Most már azt lehet mondani, hogy az összes fesztiválról mellőznek. Nem szeretjük, hogy nem hívnak, de elfogadtuk, és úgy gondolunk a szervezőkre, mint méltatlanokra.

Ami most leköt, az az opera: a *Don Giovanni*. Nem akarok ennél távolabbra látni, ezt kell nekem most teljesítenem. Cél: a vidéki színházak kamaratermei, bábszínházak, klubok, szalonok. Hiszen a felnőttek is szeretik a bábszínházat, és ez nem egy bonyolult történet. Az egyik cél persze az ismeretterjesztés: eljátszol egy történetet, és végre megnézed a Don Giovannit valakikkel, akik életükben először látják. De egész más annak, aki már ismeri a Don Giovannit és úgy kap felfedezéseket. Mert azokat is arcul üti, akik otthon vannak benne hangról-hangra: úgy van megcsinálva. Nekik is élmény, teljesen új lesz. Drámai részek is lettek beleírva, meg át lett alakítva valamennyire a sztori is, változtattam és változtattunk az eredeti szövezen, hogy életszerűbb, logikusabb és értelmesebb legyen. Már nem annyira emlékszem, hogy milyen az eredeti – de ez igazából nem is más, csak egy kicsit vadabb. A zenét egyszerűen jobban leköveti az én szövegem, jobban együtt mozog vele, mert én leírhatom azt a szót, hogy „fasz”, a Lorenzo Da Ponte meg nem írhatta le. Az eredeti szövegben egész kamu dolgok vannak, mondjuk így. Lorenzo nem akart belebonyolódni, hogy akkor még akkor oda is meg oda is valami mondanivalót, hanem „burroburroburroburro”, elintézi ennyivel, vagy úgy, hogy „la picina la picina la picina la picina...”. Én nem engedem meg magamnak például ezeket a léhaságokat, hogy csak úgy ismétlegessek jobbra-balra. El lettek simítva az ellentmondások, következetlenségek, szóismétlések, szóval egy „igényesebb” Don Giovannit adunk elő.

Eredetileg stábbal lett volna, Táp Színház és esetleg Hoppart, aztán a kormány kivonta a pénzeket az alternatív kultúrából, és föl sem merülhetett, hogy egy támogatás keretein belül készüljön el. Tehát egyedül maradtam a komplett operával. Már addig is gondolkodtam, hogy egyedül hogy lehetne, de csak bonyolult megoldásaim lettek volna. Az újjában a legutolsó, ami eszembe jutott, de végül is ez lett a legjobb. Őt szereplőt nem tudsz egyszerre mozgatni, nincs az a profi, maximum hármat, de inkább kettőt. Így lett az újjában: így hetet is. És a lényeg, hogy ez egy olyan produkció, ami nem került sok pénzbe. Nyilván jó lenne egy állami támogatás a bizonyított művészek számára, de hát hogy bizonyítod be azt, hogy egy Ákos például nem bizonyított? Ákos

nyilvánvalóan semmit nem bizonyított egész eddig. Vagyis körülbelül annyit, hogy nagyon jól tudja magát pozicionálni, meg örült erővel tudja magát elképzelni helyzetekben, és képes ezeket a helyzeteket maga köré építeni. És ez rendben van, de ő nem egy művész. Mégis ide fajulna az egész, hogy az Ákosokat támogatják. Ahogy jön a pénz az államtól, onnantól kezdve jönnek a gusztustalanok is. Ismerek milliárdosokat, de nekem ahhoz nincsen gyomrom, hogy kérjek. Szerintem az volna a helyes sorrend, ha a gazdag fáradna oda hozzám, mondjuk információ alapján, és nem az, hogy én megkérdem, hogy nincs-e kedve beletenni három millió forintot egy operaelőadás megszületésébe, vagy, hogy kifizetné-e a stúdió költséget. Rengeteg embernek ez egy pimf tétel. Még az lehet, hogy szereti az a milliárdos, amit csinállok, aztán még sincs olyanja, hogy ő lesz az, aki egy kicsit odatol, és akkor fél évig nyugton vagyok. Egyetlen ilyen kegyelmi időszakom volt, amikor a *Don Giovanni* librettóját kellett zsámbéki pénzből megírnom: az egy fél év valamivel való foglalkozás volt. Kaptam havonta százezer forintot, és akkor jól volt a család is, meg én is. És úgy lehet dolgozni, és haladunk. Így viszont foltokból áll össze lassan egy életműszerű valami, és a folyamatos alkotás teljesen ki van zárva.

„Tudom, hogy nem jó zene”

A kultúra része, ha valaki tanul zenét. Jobban érti a világot, jobban érti a zenét, a harmóniát, mások dolgait jobban érti – tehát nem csak az, hogy ő jobban tud megnyilvánulni. Ilyen tudás nélkül is meg lehet érezni a zenét, csak sokkal nehezebb. De láttam már embert, aki teljesen kívülről képes volt modern dolgokat is megszeretni, meg világzenei, elvadult dolgokat is – „megérteni” alatt azt értem, hogy a lelkét megérinti, csak ennyi. Van a zenének egy lelke, és az vagy találkozik a tiédde, vagy nem. Szóval, ha a spiritualitást nézem, szerintem többféle zene van. Például érdekes módon Sri Chimnoy mint zeneszerző egy-két lemez erejéig óriásit alkotott. Egyébként egy teljesítményvadász, unszimpatikus, abnormális figura. Hetvenévesen neki meg kellett mutatni, hogy világcsúcsot dönt valami súlykinyomásban, hogy a súly alá áll és felemeli két centit és visszateszi, négyszáz kilót, valami irreális súlyt. Hogy ő megmutatja, hogy hetvenévesen is fejlődőképes a szervezet. Volt nap, amikor valami 1500 festményt festett, hogy rekordot döntsön, meg valami súlypontemelkedéses bizonyítása is volt, hogy abban is tud fejlődni – ő megmutatta, hogy mennyit tud mindenben fejlődni, és csinálta számolatlan a lemezeket, improvizatív lemezt például, ami hallgathatatlan botrány. A *Be Thou My All* című viszont utolérhetetlen. *Be Thou My All*: valószínűleg az isten szava akar lenni, vagy a lélek mondata, „legyetek az enyéim mind”, mondjuk. A hívek se árulják már, az első anyaga lehetett, nem jelent meg CD-n, és már kazetta sincs. Nekem azért megvan, mert digitalizáltam. Ez például egy olyan spirituális, nagyon szép zene.

A pop- vagy rockzenén belül meg mondjuk Leonard Cohen spirituális – nem biztos, hogy mindenki egyetértene velem, de sokan biztos. A Tom Waits simán. De minden mély dolog: a Can együttes, a Velvet Underground, satöbbi. Ha tudja a zenész, hogy mit fog csinálni, és egy pillanatra sem bizonytalan, akkor ott nem jelenhet meg a spiritualitás. Például az iráni szúfi zenében (is) az van, hogy valahogy megtanul zenélni az ember, de amikor már hatvanéves, már rég nem azzal a tudással csinálja, mint fiatalon. Nagyon szépen énekelhet, nagyon szépen játszhat a kis gitárszerű hangszerén, de az nem ugyanaz az élmény lesz, mint amit hatvan-hetvenévesen fog nyújtani. Vagy az, hogy egy Johnny Cash tök jó előadó, végigéli az életét, és akkor az utolsó pár évben, tán agyvérzés után elkezdi földolgozásokat meg kedvenc dalokat kiadni egy szál gitárral, és az egész addigi életműve

legfényesebb korszakát hozza, miközben alig tud énekelni, és mégis. Mert van egy többlet, ami már benne van, a hangjának az a többlete, a lelkének az a többlete.

Amúgy nagyon ritka, hogy berakok egy előadótól egy albumot: nagyon kevés előadónak van ilyen komplett lemeze. Ugye sokaknál kényszer, hogy évente lemezt kell csinálni, és ha törik, ha szakad, ők megcsinálják, az üzenet és a minőség meg nem igazodik mindig a dátumhoz. De azért van olyan album, amit végig tudok vagy tudtam hallgatni, főleg világzenében. Meg hát, amit mondtam: *Bikini 1, Bikini 2, Vadászat 1* – a második lemeze nem érdekes, az első viszont igen. Trabant, Balaton. Sok mindenhez van köze, amit csinálok, de ha konkrét előkép kell, akkor az Akvarium, pontosabban Boris Grebensikov hatott rám az eklektika szempontjából. Ő egy orosz előadó, még alternatívának se nagyon nevezhető, annyira ismert. Neki sem egyenletes színvonalúak a lemezei: van olyan, amiről egyetlen szám se tetszett, de három válogatás CD-m van tőle, és azért négy óra nem kevés egy előadótól. Ha valaki, akkor inkább ő a példa, hogy lehet úgy is lemezt csinálni, hogy bármi lehet rajta. Van nála minden, az indulótól kezdve a keringőig, mert olyan zenészekkel is dolgozott, rendes klasszikus zenészekkel. Vagy a Kexnek a „Család” című száma, a Doors csembalós számai, szóval ezek hirtelen tágítanak az ember világán, aztán amikor őrá kerül a sor, már könnyű a dolga, sok lehetőség közül tud választani. Waitset is véletlenül ismertem meg, világrádiót hallgattam, és ott jött egyszer ez a hang... csak sokkal később tudtam meg, hogy kié. Aztán sok lemezét összeszedtem, és abból csináltam válogatást. A Can és Velvet Underground is inkább válogatás. És csomó ilyen volt, például a Tuxedomoon, amivel szintén csak úgy véletlenül, a világrádióon találkoztam. Vagy dorombos felvételek Jakutföldről, vagy arab felvételek. Vagy a Zappa meg ilyenek. Régi francia dalok, amik olyanok, mintha neked énekelné őket valaki a konyhában. Vagy a Led Zeppelin.

Élesen persze nem lehet elválasztani, de az például egyértelműen kijelenthető, hogy a sramli egy alacsonyrendű kultúra. Vagy a magyar nóta – az egy szörnyűséges kisiklása a kultúrának. A sramli még rosszabb, mint a magyar nóta, mert ebben legalább sok hang van, a sramliban meg még abból is kevés. Ezeket a lakodalmásokat még kultúrának is nehéz nevezni. Nem teljesen merev a dolog, mert a Spatzen Jodler Sextett is sramlit meg ilyeneket játszik vagy játszott, de ők viccre vették. Ki lehet tekerni és akkor nincs még azzal se baj.

„Youtube-ról szedek mindent”

Rádióhallgatás útján szereztem új zenei ismereteket. Ha jót találtam hirtelen, felvettem kazettára és később újrhallgattam. Így nagyon sok mindent megismertem. Attól függött, hogy milyen adások jöttek, meg hogy milyen időjárás volt. Egy közepes magnórádióm volt, amin hajószignáloktól kezdve arab koránolvasásig elég sok minden jött. Kazettát volt ugye a legegyszerűbb használni. CD nem volt még, amikor elkezdtem zenéket, ha nem is nem gyűjteni... mondjuk úgy, hogy a nyíregyházi zenei könyvtárat megnézegettem. A világzene iránti érdeklődés például így kezdődött: bementem és megnéztem, hogy mi található ott, és elég sok érdekes lemezük van. Ami érdekes volt, azt kazettára vettem és hallgattam. Aztán megjelent a CD és azóta inkább CD-t vásárlak, mert ehhez egyértelműen ez a jó: tudsz trackelni, meg benne van a szöveg, ha eredeti. Kezelhetőbb, mint a kazetta, mondjuk így. Jobban tájékozódsz, minden számra rákereshetsz azonnal, kazettán meg keresgethetsz. Írni is audio CD-t szoktam, mert azt átlátom – ha mp3-ból felrakok tizenöt lemezt egy CD-re, nem látom, hogy mi az. Persze, ha nagyon jó az egész és tökmindegy, hogy mi a sorrend, akkor menjen, de az audio CD az jó, 60-80 perces blokkok, az úgy emberi. Kényelmes. Most már általában mindent Youtube-ról szedek le, ha egyáltalán, mert annak le tudom venni a hangsávját. Nem torrentezek, torrentezzen, aki akar. A Youtube-on viszonylag jó minőségben is vannak zenék mindenféle országokból. Azt egy kicsit megtúrom, és ha találok érdekeset, akkor abból csinálok egy lemezt. Míg volt pénzem, vásároltam. Akkor tudnék tisztán olyan CD-t venni, ami érdekel, ha rengeteg pénzem lenne, kimennék külföldre, kicsit bolyonganék és megvásárolnám, ami jó. De nekem nincsen ilyen tőkém.

De hát világzenéből is egyszer ez fog meg jobban, egyszer meg az. Ha nézem a magyar népzénét, akkor abból is csak a moldvai vagy a gyimesi zene, amit akár egy szál hegedűvel játszanak, ezeket kedvelem, illetve a romános magyar zenét, pásztorfurulyát, pásztorénekeket – a többi magyar népzénét annyira nem. Az ősi zenék közül most a tajvani wulu bununok jutnak eszembe, ezeknek az őslakóknak teljesen originális kultúrájuk van, egész speciális az egyik énekük, a Pashibutbut: sok perces hajnal- vagy napköszöntő dal – elkezdik mélyen, nagyon lassan, hogy „mi ré dó”, a dót kitarjták, ez egy kör, és ezt ismételtetik, de a kezdőhangot mindig följebb csalják az újraindulásokkor. Tulajdonképpen törzsi impresszionista zene. Vagy Afrika egyes részein, ahol még nem szakították meg a több ezer éves átadási láncot, félelmetesen tudnak zenélni: azt lehet mondani, hogy ma alighanem Mali a világgözpont, a tuaregeknél és a mandingoknál is folyamatos az átadási lánc. A Manding királyság, egy nagyon régi kultúra nyomvonalán vannak, ami kulturális értelemben még nem szűnt meg. És ugyanígy az indiai sem, ahol majdnem minden zene spirituális, leszámítva a modern, teljesen eltévedt dolgokat – ők már a kultúrájuk végére jutottak, nagyon úgy tűnik. Ott csak a klasszikus zene maradt még meg zenének, meg az úgymond népzene, de az összes többi próbálkozás, a könnyűzene, a filmzene romokban. Régebben esetenként az is jó volt, de évente tudtommal nyolcszáz film készül és ez képtelenség: ugyanolyan szabályok alapján nem lehet ennyi rengeteg jó zenét csinálni. Azt csak úgy lehet, ha a szabályokat betartják és nyomják a szart.

Ahogy a jakutok a dorombhoz hozzáállnak, az például spirituális, vagy a baskír furulyásoké is az – és akkor így végig lehet menni, hogy hol kik képviselik a spiritualitást. A pigmeus jóddli, aztán az inuit ének, ez a páros, kifele-befele éneklés, amit egymás arcába lihegnek, hús centiről, az is spirituális. A norvég zenén belül is: ahogy a hegedűt használják vagy a dorombot, akkor a kantele, a ney és a sor végtelen... És a világzenei előadókat is lehetetlen felsorolni. Rengeteg helyről rengeteg dolgot lehet említeni, ami hibátlan. Meg ha azt mondom például, hogy zsidó zene, akkor még semmit se mondtam, mert az egyik jó, a másik elviselhetetlen.

„Most már talán elindult egy tömeges kijózanodás”

Én kulturális értelemben – tehát így zene, irodalom, satöbbi –, judeofil (meg ruszofil, frankofil, hungarofil, és így tovább) vagyok, de attól én magam nem születtem zsidónak. Akkor lettem zsidó az abnormálisoknak, amikor megjelent az első Sickratman-lemez. Van egy képzetük arról, hogy hogyan nyilvánul meg „a zsidó”, én pedig úgy viselkedtem, és akkor zsidó lettem, ennyi. De ennek örülök, mert ha van három nagy modern kultúra, ahonnan tudom, hogy nagyon sok jó hatás érkezett, akkor az az orosz, a francia, meg a zsidó. Illetve az antik görög is egy modern kultúra. Amúgy jártam is egy darabig zsidó ismerőseimmel zsinagógába, egy kicsi lakászinagógába a Teleki téren, azért, hogy kilegyen a kilenc vagy hány férfi, mert nincs is szertartás, ha nincs meg a kellő számú férfi. Elvittek másik zsinagógába is. Hát hihetetlen, ami ott zajlik: a zsidó templomban a spontaneitás volt a nagyon durva. Megjön valaki, a rabbi beszél, nem baj, pacs-pacsi, helló, hogy vagy, miújság, megbeszéljük a dolgokat, hátrafordul, ott is megbeszéljük a dolgokat, ha lát valakit, akkor odamegy – tehát a tökéletes oldottság! A rabbi két gyereke ott futkározott, két kis hülye a zsinagógában, egyszer majdnem leépítették az oltárt, akkor kapott egy tockost az egyik, röhögött egy kicsit a rabbi, hát ilyenek a gyerekek, és ment tovább a műsor. Az volt a szertartás vége, hogy vonatoztak! Hatvanéves emberek, a zsinagógában. Utána evés és ivás – eleve, hogy ilyen ünnepe lehet egy népnek, hogy az a cél, hogy ne tudd a valamit a valamitől megkülönböztetni, hogy akkor teszed jól a dolgod aznap, ha ájultra iszod magad, vagy legalábbis hülyére! Oldott és humoros egy ilyen közösség. Nekem a

Teleki téri lakászinagóga az anyaközösségem: oda mehetek, amikor akarok, és hogyha olyan ünnep van, hogy enni lehet, meg ilyenek, akkor is beléphetek, senki nem fog onnan kinézni. Nagyon kedves emberek, de mindenki.

Ha meg a zsidó kultúra alatt elsősorban az irodalmat értem, akkor meg magának a Bibliának, mint – most tiszteletlenül –, de mint mesekönyvnek vagy mint erkölcsi tanítókönyvnek a színvonalát tartom nagyra. A Korán nem jön be, mert nekem az egy töredékes, magyarázandó valami... nem úgy kerekíti a történetet, ahogy a Biblia. Sokszor, amikor a lányoknak népmesét olvastam, kiderült, hogy van egy csomó nép, ahol nem is megy ki poénra egy mese, nem is érted, hogy miért pont ott ért véget. De a Bibliában úgy vannak a történetek kerekítve, és a tanulságok is úgy hasznosak, hogy jó irodalomná válik. Iszonyat hosszú, sok mindennel benne, a legkegyetlenebb dolgoktól az erotikáig. De az irodalom, ami maradt utánuk a Biblián kívül, az is nagyszerű. Most persze kérdés, hogy ki tekinthető zsidónak. Kafka például azért mégiscsak egy zsidó közösség furcsa képződménye volt, azért ő mégis egy zsidó gyerek, aki már igazából mégsem volt zsidó, de talán a kultúrája mégis. Ha a hazai „bűnösöket” akarom nézni, akkor a Radnóti mégis csak az egyik legnagyobb költő lett, meg a Szerb Antal – az abnormálisok szerint ő is zsidónak számít, miközben az irodalom, mint olyan, nyilván nem lehet zsidó, legfeljebb témájában.

Salingert olvastam sokat, meg még például Kafkát. Tolsztoj, Dosztojevszkij, Thomas Mann, Böll, Frisch, Calvino. Őt mondjuk kiemelném. Úgy ír prózát, mintha valahogy költészet és filozófia is lenne egyben. Amióta beszűkült a családi büdzsé, már nincsen *Élet és Irodalom*. Ott még beleolvastam a versekbe, de azokat jellemzően már nem szerettem, tehát nem is hiányoznak – nagyon ritka volt, hogy valami megfogott volna, így verset mostanában már nem nagyon olvasok, kivéve, ami a Hévízben jelenik meg, mert abban mindent. Nehéz verset írni, jót. Mrena Júlia, Parti Nagy, vagy a Kukorelly, meg a Petőcz András, neki volt egy kötete, *A jelentés nélküli hangsor*, amit hallottam is az ő hangján, az például nagyon jó. És hát persze még a franciák. A legvadabb dolgok ott születtek: a franciáknak iszonyú nagy része van mindabban, ami a világon nekünk van. Szabadság, szabadosság, megmutatták, hogy lehet a szadizmusról, a pornográfiáról, meg mindenféléről írni. Hogy érdemes-e, az már egy következő kérdés, de ez a punkos mozdulat ott indult. De ami szabadság ma van például a szexben, az ugye nem a keresztény kultúrából származik.

Jelenleg nyilván a legnagyobb veszély – a maffiaállamon kívül – a faskók (a *fasiszták* – a szerk.), de szerencsére ez egy annyira selejtes társaság, hogy mindig maguk akadályozzák meg a további népszerűsödésüket. Remény, hogy a humor eszközeivel egyre többen élnek. Nekem a legmervadóbb ebből a szempontból főleg a Kétfarkú és a kifulladt Milla. Ahogy ők el tudták indítani a szellemi ébredést, és nem ezt a paraszttüntetést, ezt a „nem akarjuk, akarjuk”-ot, hanem az értelem és a vicc eszközeivel küzdenek a gonosszal. Amire nem lehet válaszolni, mert szellemességre vagy szellemességgel válaszolsz – amihez képességek kellenének –, vagy agyonvered a másikat vagy ignorárod. Még nem tartunk ott, hogy agyonverjenek valakit provokációért és nagyon úgy néz ki, hogy egyelőre nem is fogunk. Az ignorálás pedig már nekünk dolgozik. És most már talán elindult egy tömeges kijózanodás is, úgy látom. Aztán legfeljebb rosszul látom.